

Ali Haydar (Yuluğ) Bey ve İstanbul'da Yürüttüğü Belediyecilik Faaliyetleri

Umut DERE

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul

E-Mail: umutdere@istanbul.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3407-8415

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26.11.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 19.10.2023

ÖZ

DERE, Umut, Ali Haydar (Yuluğ) Bey ve İstanbul'da Yürüttüğü Belediyecilik Faaliyetleri, CTAD, Yıl 19, Sayı 38 (Özel Sayı 2023), s.713-743.

Ali Haydar (Yuluğ) Bey, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi açıdan zor zamanlardan geçtiği yıllarda devletin Batılı tarzda eğitim veren kurumlarından olan Mekteb-i Mülkiye'de tahsilini tamamlamış ve memleketin muhtelif yerlerinde önemli idari vazifeler üstlenmiş bir devlet adamıdır. Kendisi bürokrat kimliğinin yanı sıra çeşitli dönemlerde milletvekili olarak da seçilmiş; ancak yeteneklerini meclisten çok yöneticilik yaptığı şehirlerde sergilemiştir. Bu bağlamda çok sayıda kentin gelişimine büyük katkı sunan Ali Haydar Bey'in, 1923-1924 yılları arasında İstanbul valisi ve şehremini vekili sıfatıyla gerçekleştirdiği icraatları ise hem Millî Mücadele sonrası göreve gelen kadroların şehrin yönetimini ne şekilde ele aldıklarını göstermesi hem de devrin şartlarının anlaşılması açısından ayrı bir önemi haizdir. Nitekim birçok siyasal ve sosyal değişimin yaşandığı bu süreç, geleceğe etki eden politikaların temellerinin atıldığı bir zaman dilimi olmuştur. İstanbul'dan sonra Ankara şehreminliğine atanan Ali Haydar Bey, yaşamı boyunca hizmetleriyle ön plana çıkmış ve tarihteki yerini almıştır. Bu makalede, Ali Haydar Bey'in hayatına dair

bilgiler verilmekle birlikte asıl olarak şehremini vekili olarak İstanbul'da yürüttüğü belediyeçilik faaliyetlerinin üzerinde durulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın asıl kaynakları arşiv belgeleri ve dönem gazeteleri olup, konuyla ilgili araştırma eserlerden de istifâde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Haydar Yuluğ, İstanbul Şehremaneti, Vilayet, İstanbul, Ankara.

ABSTRACT

DERE, Umut, **Ali Haydar (Yuluğ) Bey and His Municipal Activities in Istanbul**, CTAD, Year 19, Issue 38 (Special Issue 2023), pp.713-743.

Ali Haydar Bey is a statesman who was educated at Mekteb-i Mülkiyye, one of the Western-style educational institutions of the state, during the challenging economic and political times of the Ottoman Empire. He assumed significant administrative duties in various parts of the country. Besides his role as a bureaucrat, he was also elected as a member of parliament in various periods; however, he showcased his talents more as an administrator in cities rather than in the parliament. In this context, Ali Haydar Bey made substantial contributions to the development of numerous cities and undertook key roles as the governor and deputy mayor of Istanbul between 1923 -1924. These activities are of particular importance both in terms of showing how the cadres who came to office after the National Struggle handled the management of the city and in terms of understanding the conditions of the period. As a matter of fact, this process, in which many political and social changes have taken place, has been a period of time when the foundations of the policies affecting the future have been laid. Ali Haydar Bey, who was appointed to Ankara as a mayor after Istanbul, came to the forefront with his activities throughout his life and took his place in history. This article provides information about the life of Ali Haydar Bey, but mainly aims to focus on the municipal activities that he carried out in Istanbul as deputy mayor. The main sources of the study are archival documents and periodical newspapers of the period and research works on the subject have also been used.

Keywords: Ali Haydar Yuluğ, Municipality of Istanbul, Province, İstanbul, Ankara.

Giriş

Ali Haydar (Yuluğ) Bey, İzmir Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü memurlarından Mustafa Naili Efendi ve Ayşe Hanım'ın oğlu olarak 1879 (1296) yılında İzmir'de doğmuştur. İzmir İbtidâî Mektebi ve İdâdî-i Mülkiye'de tamamladığı ilk ve orta öğreniminin ardından yüksek öğrenimine Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'de devam etmiş, 2 Ekim 1902'de bu okuldan âlâ (iyi) dereceyle diploma almıştır. 13 Ekim

1902'de Aydın vilayeti maiyyet memurluğuna tayini bildirilmiş, ilaveten 1905 yılının şubat-temmuz ayları arasında Marmaris kazası kaymakam vekilliğinde bulunmuştur. 3 Ağustos 1905'de Seferihisar kaymakam vekili olarak görevlendirilmiş, 17 Ekim 1905'de nizami süresinin dolması nedeniyle maiyyet memurluğundan ayrılarak bahsi geçen vekâlette istihdam edilmiştir. 23 Ekim 1905'de asaleti onanarak Seferihisar kaymakamı yapılmıştır. Yaklaşık üç yıl sonra -1 Eylül 1908'de- becayişle Foçateyn kaymakamlığına getirilmiş, 26 Ağustos 1909'da yine becayişle Milas kaymakamlığına nakledilmiştir. 27 Mayıs 1911'de Nazilli kaymakamlığına atanmış, 10 Nisan 1912'de Meclis-i Mebusan'a Mentеше mebusu olarak seçildiği için görevinden ayrılmıştır. Parlamentonun dört ay gibi kısa bir süre içerisinde feshedilmesinin ardından memuriyete dönerek 25 Eylül 1912'de Çorlu kaymakamı olarak tadviz edilmiştir. 27 Mayıs 1914'e gelindiğinde üçüncü sınıf mülkiye müfettişi sıfatıyla Trabzon-Canik bölgesine gönderilmiş, 18 Mayıs 1915'te Muhacirin ve Aşâir İdaresi birinci muavini olarak vazifelendirilmiştir. 30 Ekim 1915'te ikinci sınıf mülkiye müfettişliğine yükseltilmiş, 1916 yılında başarılarından dolayı mutasarrıflığa terfi ettirilmiştir. Akabinde 10 Haziran'da Antep mutasarrıflığına atanmış, sonrasında 14 Ağustos 1916'da Urfa, 19 Nisan 1917'de Aydın, 13 Eylül 1917'de Isparta, 13 Temmuz 1918'de Çatalca ve 1 Aralık 1918'de Bolu mutasarrıfı olarak görevlendirilmiştir. 24 Temmuz 1920'de Dâhiliye Vekâleti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyat Müdüriyeti'ne tayin edilen Ali Haydar Bey, 21 Eylül 1920 tarihinde birinci sınıf mülkiye müfettişliğine layık görülmüştür. 3 Ağustos 1921'de ise Ankara Hükûmeti tarafından Sivas valisi olarak atanmıştır.¹

¹ Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Ali Haydar Bey'in yaşamı boyunca üstlendiği görevlere dair verilen kronolojik bilgilerin birtakım eksiklikler ve tutarsızlıklar içerdiği tespit edilmiştir; bk. Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları) 1855-1928*, yay. haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007, s. 869-871; Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kaduları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1971, s. 294-295; 50 Ünlü Vali Meşhur Valiler, yay. haz. Hayri Orhun, Celâl Kasaroğlu, Mehmet Belek, Kâzım Atakul, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969, s.455-456; Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Cilt III, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 939-941; Mehmet Aldan, *İzmir Burakan Mülki İdare Amirleri*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 355-356; *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem (1923-1927)*, Cilt III, yay. haz. Kâzım Öztürk-Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, TBMM Yayınları, No: 3, Ankara, 1995, s. 424-425; "Ali Haydar Yuluğ", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, Cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 536; Başak Karataş, *Ali Haydar Yuluğ Döneminde Ankara'da Kentleşme (1924-1926)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 14-16. Bundan dolayı makalenin bu bölümünde, tarafımızca arşiv belgeleri ışığında kaleme alınan çalışmalar esas alınmıştır; bk. Umut Dere, "Ali Haydar Bey (Yuluğ) (1879-1937)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-haydar-bey-yulug-1879-1937/> (Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023); Umut Dere, "İstanbul'un Az Zamanda Büyük İşler Başaran Şehremini Vekili: Ali

Görev yaptığı yerlerde idareciliğiyle olduğu kadar şehirlerin kalkınmasında gösterdiği çaba ile de ön plana çıkan Ali Haydar Bey, Marmaris'te kaymakam vekili olarak görev yaptığı esnada kasabanın lağımalarını yaptırmış, eğitim sistemini düzenletmiş, Seferihisar ve Milas'ta ise yeni okullar ile yollar inşa ettirmiştir. Çorlu'da benzer hizmetlere ek olarak şehri demir borularla memba suyuna kavuşturmuş, mezbaha yaptırmış ve belediye bütçesi tanzim ettirmiştir. Çatalca ve Bolu mutasarrıflığı yıllarında da kıymetli çalışmalar yürütmüş; imar hususundaki kabiliyetlerini daha ziyade Sivas valiliği döneminde göstermiştir. Bir buçuk yıla yakın görev yaptığı Sivas'ta Dârülmuallimîn ve Sanayi Mektebi gibi önemli binaların inşasını tamamlamış, vilayet dâhilinde onlarca mektep ile kilometrelerce yol yaptırmıştır.² Ali Haydar Bey'in Sivas'a katkısı o kadar fazla olmuştur ki Ankara Hükûmeti ilk etapta çıkarmış olduğu kararname³ ile kendisini Konya valiliğine tayin etse de Sivas'ın ondan daha çok istifade edebilmesi için görevinde kalmasına⁴ karar vermiştir.⁵

Ali Haydar Bey, 12 Mart 1923'te İstanbul valiliğine atanarak⁶ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş aşamasında Ankara Hükûmeti tarafından oldukça kritik⁷ bir göreve getirilmiştir. Diğer yandan 15 Nisan 1923 tarihinden itibaren İstanbul şehreminliği vazifesi de vekâleten şahsına tevdi edilmiştir. Görevde kaldığı süre boyunca Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, Cumhuriyet'in ilanı, hilafetin kaldırılması ve hanedan mensuplarının yurtdışına gönderilmesi⁸ gibi önemli

Haydar Yuluğ (15 Nisan 1923-5 Haziran 1924)", *Cumhuriyet'in 100. Yılında "Başkanlarıyla İstanbul"*, Haz. Adil Bali, İBB Yayınları, İstanbul, 2023, s. 163-165.

² Ergin, *age.*, s. 872-873.

³ T.C. *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-18-1-1/5-30-3, (28 Eylül 1922).

⁴ *BCA*, 30-18-1-1/5-31-5, (17 Ekim 1922).

⁵ Dere, *agm.*, s.164.

⁶ *BCA*, 30-18-1-1/6-52-16, (12 Mart 1923).

⁷ Bahsedilen dönemde kamuoyunun İstanbul'a dair endişeleri ve beklentileri hakkında bk. Ramazan Erhan Güllü, *İstanbul Türklüğünün Mubafazası İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 117-178.

⁸ 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan kanuna binaen Halife Abdülmecid Efendi ile Osmanlı hanedanı üyelerinin Türkiye sınırlarının dışına çıkarılmasında İstanbul Valisi Ali Haydar Bey, Emniyet-i Umûmiye Müdürü Muhiddin (Üstündağ) Bey ve İstanbul Polis Müdürü Sadettin (Acar) Bey bizzat görev almıştır; bk. Muhittin Üstündağ, "Son Halife Nasıl Çıkarıldı? Çıkarandan Dinleyiniz!", *Ayda Bir*, Sayı 2, Şaka Matbaası, İstanbul, Ağustos 1952, s. 19-21. Halifeliğin kaldırılması ve Son Halife Abdülmecid Efendi hakkında detaylı bilgi için bk. Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul, 2017; Lale Uçan, *Halife Abdülmecid Efendi Zamanın Rubununun Peşinde Bir Hanedan Mensubu*, Timaş Akademi Yayınları, İstanbul, 2021.

siyasi olayların yanı sıra belediye hizmetleri açısından da dikkate değer gelişmeler yaşanmıştır.⁹ Kendisi önceki yıllarda edindiği tecrübeler sayesinde İstanbul-Ankara çekişmesinin yaşandığı sürecin aşılmasına ciddi katkı sağlamış, faaliyetleriyle vali ve şehremini vekili olarak önemli başarılarla imza atmıştır.¹⁰ 5 Haziran 1924 tarihinde imarı adeta yeni rejimin başarısı ile özdeşleştirilen¹¹ Ankara'ya şehremini olarak tayin edilen Ali Haydar Bey, yaklaşık iki buçuk yıl görev yaptığı Ankara'da işlerini belirli bir program çerçevesinde yürütememekle tenkit edilse¹² de merkezî hükûmetin beklentilerini boşa çıkarmayarak¹³ şehre mühim hizmetlerde bulunmuştur. 27 Kasım 1926 tarihine gelindiğinde Ankara şehreminliğinden istifa etmiş,¹⁴ yapılan ara seçimler sonucunda Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın isteğiyle¹⁵ ikinci¹⁶ ve üçüncü dönem¹⁷ TBMM'ye İstanbul

⁹ "Ali Haydar Yuluğ", *DBİA*, Cilt 7, s. 536.

¹⁰ Dere, "Ali Haydar Bey (Yuluğ) (1879-1937)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-haydar-bey-yulug-1879-1937/> (Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023).

¹¹ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Ankara'nın imarının yeni rejim için ne anlam ifade ettiği şu cümlelerle açıklanmıştır: "*Ankara'nın imarı bizim için, Cumhuriyet için, bir devlet meselesidir. Biz Ankara'da vücuda getireceğimiz medeni tesisat ve terakkîyat ile bütün memleketi imar ve ihya kabiliyetinde bulunduğumuzu ispat edebileceğiz*". "Yeni Şehreminimiz", *Hâkimiyet-i Milliye*, Sayı 1146, 15 Haziran 1924, s. 1; Karataş, *agt.*, s. 19.

¹² Ağaoglu Ahmed, "Şehremanetine", *Hâkimiyet-i Milliye*, Sayı 1819, 1 Ağustos 1926, s. 1; "Ankara Şehri İçin Umumi Bir Muhasebe", *Hâkimiyet-i Milliye*, Sayı 1884, 5 Teşrin-i Evvel 1926, s. 3; Falih Rıfkı, "Bir Tebeddül", *Hâkimiyet-i Milliye*, Sayı 1935, 26 Teşrin-i Sâni 1926, s. 1. Aynı konu hakkında bk. Mesut Çapa, "Devlet Merkezinin İnşa Sürecinde Ankara Şehreminliği ve Şehreminleri (1924-1930)", *Atatürk Yolu*, Sayı 67, Ankara, Güz 2020, s. 96-100.

¹³ Örneğin Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, Ali Haydar Bey'in tayini ile ilgili olarak kaleme aldığı yazısında, Ankara'nın senelerce süren bir belediyesizlikten sonra işinin ehli bir yöneticiye kavuştuğunu belirtmiş; ancak yeni şehremininin evvelce idare ettiği büyük belediyeye (İstanbul) asla benzemeyen bir yere geldiğine dikkat çekmiştir. İstanbul'u ıslah etmek gerekirken Ankara'yı imar etmenin lüzumluluğunu vurgulayan Hamdullah Suphi Bey, Ali Haydar Bey'den yavaş yavaş inkişaf etmek üzere yeni ve medeni bir Ankara'nın esaslarını düzenlemesini beklediğini dile getirmiştir; bk. Hamdullah Suphi, "Şehremini Haydar Bey", *Hâkimiyet-i Milliye*, Sayı 1143, 11 Haziran 1924, s. 1; Çapa, *agm.*, s. 85-86.

¹⁴ *agm.*, s. 99.

¹⁵ Ali Haydar Bey, 1927 seçimlerinde milletvekili adayı olarak gösterilmesinden dolayı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta "*hiçbir liyakatim olmadığı halde mebus namzedliğine tefrikim dolayısıyla...*" ifadelerini kullanarak teşekkürlerini arz etmiştir. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)*, Sıra No: 01016976, Kayıt No: 708616, Ek No: 254, (31 Ağustos 1927).

¹⁶ Ali Haydar Bey, İkinci Meclis için yapılan ara seçimlerde merkezden 1,118, Çatalca'dan 79, Şile'den 23 olmak üzere toplamda 1,220 oy almıştır; bk. *Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi*, İstanbul Vilayeti Seçim Mazbatası (13 Kânun-ı Evvel 1926).

milletvekili olarak katılmıştır. Milletvekilliğinin sona ermesinin ardından bir süre müteahhitlik yapan Ali Haydar Bey, son olarak İstanbul Belediyesi İstimlak Komisyonu reisliği görevini yürütmüştür. Ömrünün son yıllarında vaktini bilimsel çalışmalara ağırlık vererek geçirmiş, bilhassa felsefe, sosyoloji ve ekonomi konularında yaptığı araştırmalarla ön plana çıkmıştır. Ali Haydar Bey, 18 Eylül 1937 tarihinde böbrek yetmezliği sebebiyle Cerrahpaşa Hastanesi'nde vefat etmiş, cenazesi 19 Eylül'de Pertevniyal Valide Sultan Camii'nde kılınan namazın ardından Edirnekapı'daki aile kabristanına defnedilmiştir.¹⁸

Yaşamına dair sunulan kesitlerden hareketle Türkiye siyasi ve idari tarihi açısından önemli bir isim olarak nitelendirebileceğimiz Ali Haydar Bey'in bu çalışmaya konu olan yaklaşık on dört aylık İstanbul şehremini vekilliği dönemi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde hayata geçirilen yerel hizmetlerin nasıl ve hangi amaca yönelik yapıldığının bilinmesi/anlaşılması açısından detaylı tahlile değerlidir. Zira bugüne kadar kendisinin İstanbul'daki belediyeçilik faaliyetlerini doğrudan ele alan çalışmalar sınırlı olup yapılan ilk çalışma Osman Nuri Ergin'in *İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları) 1855-1928* başlıklı kitabının içerisinde yer alan *Haydar Bey* bölümüdür. Burada Ali Haydar Bey'in memuriyet hayatı dört safhada (1-Kaymakamlıktan İstanbul valiliğine kadar, 2-İstanbul valiliğinde, 3-İstanbul şehremanetinde, 4-Ankara şehremanetinde) incelenmekle birlikte en fazla malumat şehremini vekili olarak İstanbul'da yürüttüğü faaliyetler hakkında verilmiştir.¹⁹ Rakım Ziyaoğlu'nun *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdarî-Siyasi*

¹⁷ Üçüncü Meclis için yapılan seçimlerde ise merkezden 1,458, Çatalca'dan 113, Şile'den 29 olmak üzere toplamda 1,600 oya ulaşmıştır. *TBMM Arşivi*, İstanbul Vilayeti Seçim Mazbatası (5 Eylül 1927). Ali Haydar Bey, Üçüncü Meclis'te milletvekili iken 1930 yılında teşkil edilen Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin kurucusu Ali Fethi (Okyar) Bey'e telgraf göndererek partiye kendi isteğiyle katılmak istediğini açıklamıştır. Bu kararının gerekçelerini ise basına verdiği beyanatta ifade etmiştir; bk. "Haydar B. Yeni Fırka Kanaatlerine Uygun Geldiğinden Telgrafla Fethi Bey'e Müracaat Etti", *Vakit*, Sayı 4522, 11 Ağustos 1930, s. 2; "Fırkadan Niçin Ayrılmış?..", *Milliyet*, Sayı 1619, 14 Ağustos 1930, s. 1-5. Öte yandan SCF'nin 17 Kasım 1930 tarihinde feshedilmesinin ardından iki ay boyunca meclise düzenli olarak katılım göstermeyen Ali Haydar Bey'in milletvekilliği, dönem tamamlanmadan devamsızlık gerekçesiyle düşürülmüştür. "Meclise Gitmeyen Bir Meb'us, İskat Ediliyor", *Cumhuriyet*, Sayı 2408, 18 Kânun-ı Sâni 1931, s. 1-2; Dere, agm., s. 165.

¹⁸ "Eski İstanbul Valisi Haydar Dün Vefat Etti", *Cumhuriyet*, Sayı 4796, 19 Eylül 1937, s. 2; "Bay Haydar'ın Cenazesi İhtifalle Kaldırılacak", *Son Posta*, Sayı 2564, 19 Eylül 1937, s. 4; "Bay Haydar", *Kurum*, Sayı 7073-1163, 19 Eylül 1937, s. 1-5; Eski Valilerden B. Haydar Dün Vefat Etti", *Ulus*, Sayı 5800, 19 Eylül 1937, s. 5; "Merhum Vali Haydar'ın Cenaze Merasimi", *Cumhuriyet*, Sayı 4798, 21 Eylül 1937, s. 2; Dere, "Ali Haydar Bey (Yuluğ) (1879-1937)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-haydar-bey-yulug-1879-1937/> (Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023); Dere, agm., s. 164-165.

¹⁹ Ergin, *age.*, s. 869-971.

başlıklı eserinde bulunan *Haydar Bey (Vekil)* bölümü de temelde Ali Haydar Bey'in İstanbul'daki icraatlarına odaklanan bir başka çalışmadır.²⁰ Bahsi geçen konuda yapılan son çalışma, bu satırların yazarı tarafından daha genel bir çerçevede kaleme alınmıştır.²¹ Bu makaleye bahsedilen çalışmaların içerdiği bilgilere ek olarak kaynakların çizdiği istikamet doğrultusunda Ali Haydar Bey'in İstanbul'da yürüttüğü belediyeçilik faaliyetlerini detaylı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

İstanbul Şhremini Ziya Bey'in Azli ve Vali Ali Haydar Bey'in Şhremini Vekili Olarak Göreve Başlamasının Basındaki Yankıları

Ali Haydar Bey'in, İstanbul valiliğine atandığı esnada şhremini olarak vazife yürüten Ziya Bey, 14 Nisan 1923 tarihinde Dâhiliye Vekâleti'nin kararıyla görevden alınmış ve bu makama daha önce belirtildiği üzere vekâleten Ali Haydar Bey getirilmiştir.²² Ziya Bey'in bir yılı aşan emnlik dönemi kısmen takdir görmekle beraber kendisi genel anlamda icraatlarıyla ön plana çıkan bir yönetici profili çizememiştir. En büyük başarılarından biri olarak kabul edilen gelir fazlalı ilk denk bütçeyi hazırlatması bile eleştirilerek tutumlu olan hareket tarzının şehir işlerinin aksamasına yol açtığı savunulmuştur.²³ Yine de geçiş döneminin başarılı simalarından sayılan Ziya Bey hakkındaki en hararetli tartışmalar ise kendisinin şhremanetinden azlediliş biçimi üzerine yapılmıştır. Özellikle memurların görevlerinden sebepsizce alınması halk idaresi prensibi üzerinden ele alınarak tenkit edilmiş ve şhremininin seçilmiş veya atanmış olması hakkında mütalaalarda bulunulmuştur.²⁴

Hüseyin Cahid (Yalçın) Bey tarafından kaleme alınan yazıda, Dâhiliye Vekâleti eliyle atanan bir şhremininin yine vekâlet tarafından görevden alınmasının pek tabii olduğu; fakat bunun bir sebebi olması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca görevine son verilen memurun şhremini olmasından dolayı durumun nezaket kesb ettiği ve yaşananların bütün İstanbul halkı için az çok bir "*izzet-i nefis*" meselesi hâline geldiği vurgulanmıştır. Öte yandan İstanbul

²⁰ Ziyaoğlu, *age.*, s. 294-306.

²¹ Dere, *agm.*, s. 163-177.

²² "Şhremini Ziya Bey Azl Edildi", *Vakit*, Sayı 1920, 15 Nisan 1923, s. 1.

²³ Ziyaoğlu, *age.*, s. 289. Osman Nuri Ergin, Ziya Bey'in tasarruf odaklı politikalarını şu cümlelerle eleştirmiştir: "*Benim kanaatime göre Ziya Bey ayarındaki şhreminleri ancak bir geçiş devresinde az bir müddet çalışabilir ve uzun müddet şhremiñliğı edemezler. Çünkü bu gibilerle çalışacak memurlar ancak melek olabilirler. Yükselme ve alçalma ümidi yok. Maaş zammı yok. Bir yere gidecek harcarab yok. Şirket-i Hayriye'den bir paso alacak ona delâlet yok. Aksine engel olmak var. Özetle hiçbir şey yok. Ancak tasarruf etmek, para artırmak ve denk bütçe tertip etmek var. Halbuki Şhremaneti'nde israf ne derece zararlı bir şey ise cimrilik derecesinde iktisat da o nisbette zararlıdır*"; bk. Ergin, *age.*, s. 866.

²⁴ *age.*, s. 853.

şehremininin vekâlet tarafından tayin edilmesinin eski yasa gereği olduğu söylentileri doğrulanırken Büyük Millet Meclisi'nde bazı kanunların “*şimendifer hızıyla bir celsede*” çıktığına dikkat çekilmiş, bu minvalde hükûmete “*İstanbul belediye teşkilatının hâkimiyet-i milliye esasâtı dairesinde tanzimini emr edecek bir iki maddelik bir kanun tanzimi acaba pek büyük müşkilâtı davet edebilir mi?*” sorusu yöneltilmiştir.²⁵

Tevhid-i Efkâr gazetesinde de Hüseyin Cahid'in eleştirilerine benzer şekilde Ziya Bey'in azledilmesiyle ilgili bir sebebin ibraz edilmeyişinden duyulan rahatsızlık kamuoyu ile paylaşılmıştır. Konuyla ilgili olarak “*halbuki artuk herhangi bir memur azl edilirken esbâb-ı mucibe-i azli de zikr edilmek lâzım gelir ki efkâr-ı umûmiye-i millet, azlın muhik ve kanunî olup olmadığını tayin edebilsin*” ifadelerine yer verilirken diğer yandan Dâhiliye Vekâleti'nin Mustafa Kemal Paşa'nın umdelerinden sekizincisine²⁶ tabi olacağından ve Ziya Bey'in görevden alınmasının kanuni sebeplerini açıklayacağından şüphe duyulmadığı belirtilmiştir.²⁷

Vakit gazetesi ise şehremininin azil nedenleri üzerinde durmayarak meseleyi farklı bir perspektiften değerlendirmiş ve Ziya Bey'in İstanbul için uygun bir şehremini olmadığından bahisle emanette tam bir istikametle hareket etmediğini ileri sürmüştür.²⁸

İstisnalar dışında basının genel itibarıyla azledilen yöneticinin kente kazandırdıklarından çok görevden alınış tarzıyla ilgilendiği bir ortamda vekâleten şehreminliği vazifesini üstlenen Ali Haydar Bey, ilk olarak şehremanetine giderek memurların tebriklerini kabul etmiş, müteakiben belediye encümen toplantısına katılmıştır.²⁹

Ali Haydar Bey'in göreve başlamasının akabinde basının üzerinde durduğu bir diğer önemli mesele, İstanbul şehreminliği makamına asaleten atama yapılmaması olmuştur. 3 Nisan 1930 tarihinde kanunlaşan ve 1 Eylül 1930'dan itibaren yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu'na kadar birleşik idare sistemi uygulanmamış, dolayısıyla vilayet-emanet yönetiminin asaleten tek

²⁵ Hüseyin Cahid, “Siyasiyat”, *Tanin*, Sayı 186, 17 Nisan 1923, s. 1.

²⁶ Mustafa Kemal Paşa tarafından 8 Nisan 1923 tarihinde yayımlanan Dokuz Umde'nin sekizincisinde, devlet memurlarının durumlarının inceleneceği, atanma, sorumluluk, yükselme ve emeklilik gibi sıkıntılarının giderileceği ifade edilmiştir. “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin İntihab Hakkındaki Beyannameleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, Sayı 785, 9 Nisan 1923, s. 1.

²⁷ “Şehremini Azl Edildi”, *Tevhid-i Efkâr*, Sayı 3694-666, 15 Nisan 1923, s. 1.

²⁸ “Şehremini Ziya Bey Azl Edildi”, *Vakit*, Sayı 1920, 15 Nisan 1923, s. 1.

²⁹ “Haydar Bey”, *Vakit*, Sayı 1921, 16 Nisan 1923, s. 1.

kişinin uhdesine bırakılması mümkün olmamıştır.³⁰ Bu bağlamda Ziya Bey'in azlinden sonra vekâleten görevlendirilen Vali Ali Haydar Bey'in belediye'deki pozisyonunun geçici olduğuna kanaat getirilmiş olacak ki kamuoyunda İstanbul'a yeni bir şehremini atanacağına dair beklentiler oluşmuştur. İsmail Müştak Bey tarafından kaleme alınan bir yazıda, emanet mevkiinin bir aydan beri boş bırakılması "*günün en mühim meselesi*" olarak nitelendirilmiş ve;

"İstanbul'un hayat ve hukuk-ı belediyesi bu derece lâkaydâne telâkkiye, bu kadar hükûmetçi zihniyetine ne layıktır ne de mütehammil. Dünyanın en büyük birkaç belediyesinden biri ve Türkiye'nin yegâne merkez-i hayat ve medenisi olan iki buçuk milyon nüfuslu bir memleket ihmal olunamayacak kadar büyük ve kuvvetli bir kemmiyettir... Bari sokaklar zulmetden geçilmez, caddeler tozdan nefes alınmaz, levâzım-ı hayatiye pislikten el sürülmez bir hâle geldiği günler şikâyet edip mesul tutabileceğimiz bir şahıs, bir memur bulunsun, oraya oturtulsun. Şimdilik buna razıyız."

ifadeleriyle hükûmetin İstanbul'u yönetim tarzına ciddi eleştiriler getirilmiştir.³¹

Ali Haydar Bey de basının kaygılarını doğrularcasına şehremanetine vekâlet ettiği ilk günlerde işlere tam anlamıyla yoğunlaşmamıştır. Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye³² toplantılarına düzenli olarak katılım göstermeyen yeni şehremini vekili, bir süre sonra Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye üyeleri tarafından gösterilen arzu üzerine ve Ziya Bey'in azledilmesiyle yarım kalan 1923 yılı bütçe görüşmelerini sonlandırmak üzere içtimalara muntazaman iştirak etmiştir.³³ Nihayetinde vekâleten yürüttüğü şehreminliği dönemi boyunca İstanbul'a çeşitli alanlarda kayda değer hizmetlerde bulunmuştur

Ekmek, Et ve Yakacak Temini ile Halk Sağlığının Korunmasına Yönelik Çalışmalar

İstanbul'un işesi, Ali Haydar Bey döneminde önem verilen konuların başında gelmektedir. Nitekim yeni şehremini vekilinin görevi teslim aldığı gün gerçekleştirilen belediye encümen toplantısında şehrin işesi ele alınmış ve ilk olarak temel tüketim maddesi olan ekmeğe konulacak narh mevzu bahis

³⁰ 9 fasıl ve 165 maddeden oluşan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 149. maddesinde, İstanbul Belediyesi ile İstanbul vilayeti mahalli idaresinin birleştirildiği, 150. maddesinde ise İstanbul belediye reisliği vazifesini İstanbul valisinin ifa edeceği yazılıdır; bk. *Resmî Gazete*, Sayı 1471, 14 Nisan 1930, s. 8838.

³¹ İsmail Müştak, "Şehremaneti", *Tanin*, Sayı 206, 8 Mayıs 1923, s. 2; Ergin, *age.*, s. 858-859.

³² Osmanlı Devleti'nin modern belediyeçiliğe geçiş sürecinde atılan adımların bir sonucu olarak ortaya çıkan İstanbul Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyesi, kurulan belediye daireleri ile şehremaneti arasındaki irtibatın sağlanabilmesi adına teşkil edilmiştir. Asaf Özkan, "Dersaadet'ten Vilayet'e Geçiş Sürecinde İstanbul Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Seçimleri (1922-1923)", *Atatürk Yolu*, Sayı 55, Ankara, Güz 2014, s. 243-245.

³³ Ergin, *age.*, s. 877.

edilmiştir.³⁴ Ayrıca ekmeğe meselesi halkın tamamını doğrudan ilgilendirdiğinden dolayı basın da sürekli takip ederek gündeme taşıdığı bir husus olmuştur.

Şehremaneti, gazetelerin “*uzun ibtilâfat ve tetkikattan sonra*” şeklinde yorumladığı görüşmelerin ardından, “*mesârif-i ameliye*”yi 193 kuruş olarak belirleyerek yapılan hesaplamalar neticesinde narhın birinci çeşit ekmeğe için 16,5; ikinci çeşit ekmeğe için 15,25 kuruş olmasına karar vermiştir.³⁵ Ancak fırıncılar, belediye tarafından belirlenen fiyatlara tepki göstererek yöneticilerin iyi niyetle hareket etmedikleri iddiasında bulunmuş, Şehremini Muavini Mazlum Bey ise ekmeğe meselesinde halkın menfaatlerini düşündüklerini ve elde ettikleri neticelerin kendilerine ekmeğe üreticilerinin tamamen haksız olduklarını gösterdiğini savunmuştur. Ekmeğe meselesinin çözüme kavuşturulması için görevlendirilen müfettiş de Mazlum Bey’in söylemleriyle aynı doğrultuda fırıncıların endişelerinden bir anlam çıkaramadığını belirterek halkın çıkarlarını düşünmek zorunda olduklarını kendilerine bir kez daha hatırlatmıştır. Buna mukabil beyanatta bulunan ekmeğeçiler cemiyetinden bir üye, şehremanetinin ekmeğe üreticilerine haksızlık yaptığını, meselenin halledilmesi için oluşturulması teklif edilen komisyon fikrini dikkate almadığını ve en basit ihtiyaçları bile görmezden geldiğini öne sürmüştür. Hatta eleştirilerini daha da sertleştirerek amelenin yevmiyelerin azlığından şikâyet ettiği bir ortamda belediyenin belirlediği fiyatın kendilerini müşkül duruma düşürdüğünü ve bu tarzdaki bir hareketin “diktatörlük” kelimesiyle açıklanabileceğini ifade etmiştir. Lakin şehremaneti, yöneltilen ağır eleştirilere rağmen şimdiye kadar fırıncıların undan fazla kazanmalarına müsaade edilerek halkın zarara uğratıldığını, taleplerin kabul edilmesi hâlinde ise ahalinin bundan zarar görmeye devam edeceğini vurgulamıştır.³⁶

Şehremaneti ile fırıncılar arasındaki anlaşmazlık unsurlarından bir diğeri ekmeğelerin *veçne* ile satılması usulüne dairdir. Öyle ki fırıncılar, ekmeğelerin tartılarak satılmasının her bakımdan bir fark yarattığını ve kararın ardından halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere her işletmenin kadrosuna iki amele ilâvesine mecbur kaldığını açıklamıştır.³⁷ Bu eleştiriler Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye toplantılarında da gündeme gelmiş; âzâlardan Rasim Bey’in ekmeğelerin belirli

³⁴ “Haydar Bey”, *Vakit*, Sayı 1921, 16 Nisan 1923, s. 1.

³⁵ “Ekmeğe Narhı”, *Vakit*, Sayı 1922, 17 Nisan 1923, s. 3; İkdâm gazetesi birinci çeşit ekmeğe narhının 16,5 kuruş, ikinci çeşit ekmeğe narhının 15,5 kuruş olarak belirlendiğini yazmıştır. “Ekmeğe Fiyatları”, *İkdâm*, Sayı 9371, 17 Nisan 1923, s. 3. Tanin gazetesi ise birinci çeşit ekmeğinin 16,66 kuruş, ikinci çeşit ekmeğinin 15,16 kuruş fiyatla satılacağını okuyucularına duyurmuştur. “Ekmeğe Fiyatları”, *Tanin*, Sayı 186, 17 Nisan 1923, s. 3.

³⁶ “Ekmeğe Fiyatları Tenzil Edilecek Mi?”, *Tanin*, Sayı 186, 17 Nisan 1923, s. 2.

³⁷ “Ekmeğe Narhı”, *Vakit*, Sayı 1922, 17 Nisan 1923, s.3; Dere, agm., s. 166.

kısımlara ayrılarak satılması gerektiğine yönelik sunduğu taktir, üyeler arasında hararetli tartışmalara sebebiyet vermiştir. Cafer Fahri Bey, ekmeklerin vezn ile satılması konusundaki kararın halkı birtakım hilelerden kurtarmak üzere alındığını; ancak ekmeklerin beklenen şekilde çıkmama nedenlerinin emanet tarafından izaha muhtaç olduğunu ifade etmiştir. İhsan Bey, halkın ekmekler hakkında Cemiyet-i Umûmiye'nin verdiği kararlardan memnun olmadığını dile getirirken Necmeddin Arif Bey, daha farklı bir hususa temas ederek fırıncıların vurgunculuk yaptığını ayrıca birinci çeşit ve ikinci çeşit ekmek arasında hiçbir fark olmamasından dolayı bu usulün de terk edilmesi gerektiğini savunmuştur. Rafet Bey ise Cafer Fahri Bey'in söylediklerinin aksine şehremanetinden derhal izahat talep etmenin doğru olmayacağını çünkü uygulamanın yürürlüğe girmesinin üzerinden henüz yeterli sürenin geçmediğini vurgulamıştır.³⁸

Görüldüğü üzere, ekmek meselesi, toplumun her kesiminin farklı yaklaştığı, hatta şehremanetinin kendi içerisinde bile mutabakata varamadığı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda olayların gidişatında Ali Haydar Bey'in yaklaşımları belirleyici olmuş ve kendisi, hayat pahalılığına karşı mücadeleye girerek İstanbulluların temel ihtiyaçlarını ucuz temin edebilmeleri için birçok teşebbüste bulunmuştur. İlk etapta ekmek fiyatlarının düşürülmesi için çalışılmış;³⁹ ancak bu hususta istenilen netice elde edilememiştir. Diğer yandan ekmeklerin pişkinliğine ve temizliğine ihtimam gösterilerek Ali Haydar Bey'in direktifleriyle fırınlara numara verilmesine karar verilmiştir. Uygulamanın amacı "*ekmekleri arzı olduğu şekilde sattırmak*" olarak ifade edilirken numaraların doğrudan umumi müfettiş tarafından tespit edileceği, böylece teftişatta sürat temininin hedeflendiği açıklanmıştır.⁴⁰

Şehremaneti tarafından gösterilen çabalara rağmen ekmek üretiminin standart hâle getirilememesi ve fiyatların istenilen seviyelere indirilememesi, farklı çözüm yolları aranmasını zorunlu hâle getirmiştir. Ali Haydar Bey, basına verdiği beyanatta ekmek fiyatlarını düşürebilmenin tek yolunun belediyenin bu işe doğrudan girmesi ile mümkün olabileceğini belirtmiş, ihtikârın da ancak böyle engellenebileceğini savunmuştur. Buradan hareketle ekmek üreterek fiyatları aşağı çekmeyi hedeflediklerini, imalathane tesisi için Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'nin Tophane'deki büyük fabrikayı kendilerine vermeyi uygun gördüğünü açıklamıştır. Öte yandan fabrikanın halkın ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamayacağını vurgulayan şehremini vekili, yine de hemen faaliyete geçeceklerini ve asgari 20.000 okka ekmek imal ederek oluşacak rekabet

³⁸ "Cemiyet-i Belediye Müzâkerâtı", *Tanin*, Sayı 194, 26 Nisan 1923, s. 3.

³⁹ Ekmek fiyatlarında yapılan düzenlemeler hakkında bk. "Ekmek Fiyatında Tenzil", *Tanin*, Sayı 218, 22 Mayıs 1923, s. 3; "Ekmek Fiyatında Tenzil", *Tanin*, Sayı 316, 31 Ağustos 1923, s. 2.

⁴⁰ "Şehremini Vekili", *Tanin*, Sayı 320, 4 Eylül 1923, s. 3.

karşısında fırıncıları fiyat düşürmeye mecbur bırakmayı amaçladıklarını beyan etmiştir.⁴¹

Şehremanetinin girişimleri yalnız zikredilenlerle sınırlı kalmamış; Ali Haydar Bey, ekmeğe meselesini esaslı bir surette halledebilmek için bu defa Nişantaşı'nda bulunan fırına talip olduklarını açıklamıştır. Bu konuda gerekli başvuruların yapıldığını belirten şehremini vekili, fırının elde edilmesi durumunda Rusya'dan buğday alımı için teşebbüslerde bulunulacağını duyurmuştur. İthal edilecek buğdayların kiralanacak değirmen sayesinde yine emanet eliyle un hâline getirileceğine dikkat çeken Ali Haydar Bey, bu nedenle ekmeğin okkasında 3-4 kuruş indirimin mümkün olacağına inandığını da sözlerine eklemiştir.⁴²

Ankara, İstanbul Şehremaneti'nin Rusya'dan buğday alımı için yaptığı müracaata sıcak yaklaşmış; Ali Haydar Bey de Heyet-i Vekile'nin tasarrufunun İstanbul için büyük bir iyilik anlamına geldiğini vurgulamıştır. Diğer yandan Romanyalı bir şirketin buğday ihracatı için belediye ile müzakereye talip olduğunu belirten şehremini vekili, sözleşme şartları en uygun olan ülkeyi tercih edeceklerini ve ilk olarak iki, üç bin ton buğday getirmeyi hedeflediklerini açıklamıştır. Ayrıca Rusya'dan yirmi-yirmi beş günden önce buğday gelebilmesi mümkün olmadığından ekmeğe fiyatlarının ancak bir ay sonra düşebileceğini düşündüklerini ifade etmiştir. Beyanatında Nişantaşı fırınına da değinen Ali Haydar Bey, 50.000 lira karşılığında fırını satın almak istediklerini, bu hususta Maliye Vekâleti ile görüşmelerin devam ettiğini de duyurmuştur.⁴³

İstanbul halkının ucuz ve kaliteli ekmeğe ulaşabilmesi adına başlatılan girişimler, süreç içerisinde gördüğü destek kadar engellemelerle de karşı karşıya kalmıştır. Bilhassa Ali Haydar Bey'in buğday ithal edileceğine yönelik açıklamaları, un fiyatlarında belirli oranda yükselmelere neden olmuştur. Bu duruma bir an evvel son vermek isteyen şehremaneti, hükûmetin Rusya'dan gelecek buğdaylara İstanbul kapılarını açmasıyla rahat bir nefes almıştır. Zira gelişmenin akabinde ekmeğe fiyatları belirli oranda düşüşe geçmiştir.⁴⁴ Diğer taraftan Nişantaşı fırınının belediyeye kazandırılabilmesi adına yürütülen çalışmalar devam ederken Maliye Vekâleti fırın için 70.000 lira istemiş; buna karşın şehremaneti, istimlak bedeli olan 52.000 lirayı verebileceğini bildirmiştir. Fiyat konusundaki anlaşmazlığa rağmen Heyet-i Vekile'nin İstanbul'u himâye

⁴¹ "Vali Beyin Tasavvurâtı", *Tanin*, Sayı 363, 17 Teşrin-i Evvel 1923, s. 2.

⁴² Şehremini Vekilinin Beyanâtı", *Tanin*, Sayı 396, 19 Teşrin-i Sâni 1923, s. 1.

⁴³ "Vali Beyin Beyanâtı", *Tanin*, Sayı 405, 28 Teşrin-i Sâni 1923, s. 1.

⁴⁴ "Vali Haydar Bey'in Beyanâtı", *Tanin*, Sayı 416, 9 Kânun-ı Evvel 1923, s. 1.

etmekten geri durmayacağını söyleyen Ali Haydar Bey, bundan dolayı meselenin yakın zamanda halledileceğine inandığını dile getirmiştir.⁴⁵

Gerçekten de kısa bir süre sonra Nişantaşı fırını şehremanetinin idaresine geçmiş ve 20 Mart 1924 tarihinden itibaren ekmek üretimine başlanacağı Ali Haydar Bey tarafından halka duyurulmuştur. Diğer yandan Unkapanı değirmeni de kiralanmış, böylece ekmek meselesinin çözülmesi için başlatılan girişimler ilk etapta başarıyla sonuçlanmıştır. Belediyenin bu faaliyetleri basın tarafından olumlu karşılanırken mütemadiyen yükselmekte olan hayat pahalılığına karşı “*şayan-ı şükran muvaffakiyetler ibraz eden bir şehremanetine malik*” bulunulduğu ifade edilmiştir.⁴⁶ Ayrıca elektrikle çalışan Nişantaşı fırını sayesinde halkın daha sağlıklı ekmek tüketebileceğinin altı çizilmiştir. Unkapanı değirmeninin yirmi dört saat çalıştığı takdirde 900 çuval buğday öğütme kapasitesinin bulunduğu belirtilirken zikredilen teşebbüslerin diğer fırıncılara örnek teşkil etmesi durumunda halk sağlığına ciddi katkılar sağlanacağı görüşü ileri sürülmüştür.⁴⁷

Fırının satın alınmasının ardından açıklandığı üzere belediye tarafından ekmek imal edilmeye başlanmış ve 1924 yılının nisan ayı sonlarında günde 4.150 okka ekmek üretebilme kapasitesine ulaşılmıştır. Çıkan ekmeklerin bir kısmı birinci çeşit iken diğer bir kısmı üçüncü çeşit olarak piyasaya sürülmüştür. Öte yandan birinci çeşidi 15 ve üçüncü çeşidi 13 kuruşa satılan ekmekler, o günkü fiyatların altında satışa sunulduğu için fazlaca rağbet görmüştür. Ancak emanetin ekmek işine girmiş olması fırıncılar üzerinde ahâli kadar olumlu tesir yaratmamış; Üsküdar fırıncıları, ekmek üretimini durdurarak yalnızca pide çıkarmaya başlamışlardır. Belediyenin buna cevabı ise belirli noktalarda sergiler açmak olmuş ve üretilen ekmekler satış noktaları üzerinden halka ulaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁸

Neticede şehremanetinin halkın ucuz⁴⁹ ve kaliteli ekmek yiyebilmesi adına başlattığı girişimler süreç içerisinde olumlu olarak sonuçlanmıştır. Ayrıca bugün bilinen adıyla *Halk Ekmek* uygulamalarının her ne kadar 1977 yılında hayata geçirildiği belirtilse⁵⁰ de esas itibarıyla temellerinin Ali Haydar Bey döneminde atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.⁵¹

⁴⁵ “Ali Haydar Bey’in Beyanatı”, *Tanin*, Sayı 414, 7 Kânun-ı Evvel 1923, s. 2.

⁴⁶ “Haydar Bey’in Emanetdeki Faaliyeti”, *Vakit*, Sayı 2213, 23 Şubat 1924, s. 2.

⁴⁷ “Sihhi Surette Pişmiş Ekmek Yiyeceğiz”, *Vakit*, Sayı 2213, 23 Şubat 1924, s. 1.

⁴⁸ “Yeni Fırın”, *İkdam*, Sayı 9727, 30 Nisan 1924, s. 3; Dere, agm., s. 167-168.

⁴⁹ “Emanetin Ekmekleri”, *Tanin*, Sayı 557, 29 Nisan 1924, s. 2.

⁵⁰ “İstanbul Halk Ekmek Hakkında”, <https://www.ihe.istanbul/Sayfalar/Detay/12> (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022).

⁵¹ Dere, agm., s. 168.

İstanbul'un iâşesi başlığı altında incelenmesi gereken bir diğer önemli husus şehrin et sarfiyatı ve belediyenin bu alanda yürütmüş olduğu çalışmalardır. Ali Haydar Bey'in şehremini vekili olduğu döneme kadar İstanbul'un senelik et tüketim miktarı hakkında düzenli istatistik çıkarmak mümkün olmamıştır; çünkü İstanbul Şehremaneti, bu devre kadar kendisinin kontrolü altında bir mezbahaya sahip değilken şehrin et ihtiyacı çeşitli semtlerde bulunan ve sağlıklı olarak nitelendirilebilecek mezbahalar aracılığı ile karşılanmıştır.⁵²

Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında başlayan, meşrutiyet ve mütareke devirlerinde yapılaş tartışmaları süren⁵³ mezbaha projesi, 27 Kasım 1919 tarihinde temeli atılmasına⁵⁴ ve altı ay içerisinde bitirileceği vadedilmesine rağmen tamamlanamamış ve İstanbul'a umumi bir mezbaha kazandırma başarısı tam dört yıl sonra Ankara Hükûmeti'ne nasip olmuştur. Ali Haydar Bey, vekâleten şehreminliği vazifesini üstlendiği günden itibaren mezbaha meselesine ayrı bir önem vermiş ve Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye toplantılarında dile getirilen bazı olumsuz görüşlere⁵⁵ rağmen mezbaha inşası fikrinden vazgeçmemiştir. Bu kararlı idare tarzının bir sonucu olarak Haziran 1923'te eksikleri büyük oranda giderilen ve kadrosu teşkil edilen⁵⁶ Sütüce'deki Karaağaç Mezbahası, 12 Temmuz 1923 tarihine gelindiğinde tamamlanarak - İstanbul Valisi ve Şehremini Vekili Ali Haydar Bey, Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhası Dr. Adnan Bey, İstanbul Kumandanı Selahaddin Adil Paşa gibi önemli isimlerin katıldığı- resmî bir törenle açılmıştır.⁵⁷

Aylarca açılacak, açılıyor diye hakkında haberler yapılan Karaağaç Mezbahası, küşad edildikten sonraki süreçte de kamuoyunun gündeminden düşmemiş, özellikle artan et fiyatları basının sürekli olarak takip ettiği bir mesele hâline gelmiştir. Şehir kasapları, şehremanetinin bu işe müdahil olmasından

⁵² "İstanbul'un Bir Senelik Et Sarfiyatı ve Karaağaç Mezbahası", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 4, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, Kânun-ı Evvel 1924, s. 65; Umud Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 159; Dere, a.g.m., s. 168.

⁵³ Karaağaç Mezbahası'nın tarihî serencamı hakkında bk. "Yine Mezbaha Meselesi", *Tasvir-i Efkâr*, Sayı 2824, 26 Ağustos 1919, s. 2; "Umumi Mezbaha İşinin İç Yüzü", *Vakit*, Sayı 1488, 1 Şubat 1922, s. 2; Mehmet Aydın, "Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Karaağaç Mezbahası'na Yönelik Tartışmalar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt III, Sayı 14, Kocaeli, 2010, s. 99-106.

⁵⁴ "Karaağaç Mezbahası'nın Vaz'-ı Esâs Resmî", *Sabah*, Sayı 10788, 28 Teşrin-i Sâni 1919, s. 3.

⁵⁵ "Cemiyet-i Belediye'nin İctimai", *Tanin*, Sayı 188, 19 Nisan 1923, s. 2.

⁵⁶ "Karaağaç Mezbahası", *Tanin*, Sayı 254, 27 Haziran 1923, s. 3.

⁵⁷ "Karaağaç Mezbahası'nın Küşadı", *Tanin*, Sayı 270, 13 Temmuz 1923, s. 3; "Karaağaç Mezbahası Dün Küşad Edildi", *Tevhid-i Efkâr*, Sayı 3780-752, 13 Temmuz 1923, s. 1; "Karaağaç Mezbahası Dün Açıldı", *Vatan*, Sayı 107, 13 Temmuz 1923, s. 1.

dolayı fiyatların yükseldiğini öne sürerken emanet yetkilileri, mezbahanın hizmete girmesiyle halkın temiz, sağlıklı ve ucuz et tüketebildiğini, kasapların fiyat artışına dair söylemlerinin ise gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir.⁵⁸ Ancak yetkililerin beyan ettiklerinin aksine et fiyatları bilhassa esnafın mezbahaya karşı takındığı olumsuz tavır ve faaliyetler dolayısıyla yükselmiş ayrıca İstanbullular süreç içerisinde bir de ihtikar problemi ile yüzleşmek zorunda kalmıştır.

İstanbul'un o dönemde ciddi bir et meselesi ile karşı karşıya olduğu bizzat Şehremini Vekili Ali Haydar Bey'in basına verdiği demeçten anlaşılmaktadır. Ali Haydar Bey, halk sağlığının her şeyin üzerinde olduğunu vurgulayarak başladığı beyanatında, fiyatların yükselmesinden sorumlu tuttuğu kasap esnafını sert sözlerle eleştirmiştir. Aslında mezbahanın faaliyete geçmesiyle birlikte birtakım sıkıntılarla baş etmek zorunda kalacaklarını en başından bildiklerini dile getiren şehremini vekili, yine de müşkülâtın hiçbir zaman bu raddeye geleceğini tahmin edemediklerini itiraf etmiştir. Buna rağmen emanetin mezbahaya karşı faaliyet gösteren kişilerle olan mücadelede kolayca başarı sağlayacağını savunan Ali Haydar Bey, görevde olduğu süre boyunca vurgunculuğa müsaade edilmeyeceğini, icap ederse İstanbul'un her tarafında belediye satış mahalleri kurularak ihtikârın önüne geçileceğini duyurmuştur. Böyle geniş kapsamlı bir teşebbüs sonucu kasapların nasıl bir vaziyete düşeceklerini düşünmeleri gerektiğini ifade eden şehremini vekili, konuşmasının sonunda mezbahanın halk tarafından maddi fedakârlıklarla tesis edildiğine dikkat çekerek et fiyatlarına uygulanacak narhın ardından vurgunculuk yapanların doğrudan doğruya Dîvân-ı Harb'e tevdi olunacağını açıklamıştır. Diğer yandan İstanbul Şehremaneti, 15 Temmuz 1923 tarihi itibarıyla et meselesi ile iştiğal etmek üzere bir komisyon oluşturarak mezbaha sahipleri ve kasap esnafının et ihtikârı için ne gibi hilelere yöneldiklerini tespit etmeye çalışmıştır. Et fiyatlarındaki yükselişin nedeni kasap esnafına göre nakliyat ücretlerinin fazlalığıyken, şehremanetine göre daha önce belirtildiği üzere ihtikardır. Basının neşrettiği haberlere bakıldığında fiyat artışının kasapların değil emanetin ileri sürdüğü sebepten ötürü olduğu görülmektedir. Öyle ki Tanin gazetesi, meseleyi tahlil etmek için görevlendirdiği personelinin araştırmalarına binaen kasap esnafının bazı haklı talepleri bulunsa da bunların et piyasasını alt üst edecek kadar kuvvetli olmadığını ileri sürmüş, asıl nedenin mezbahanın açılmasıyla menfaatleri bozulan birtakım esnafın piyasaya olan müdahalesinden kaynaklandığını yazmıştır. Buna rağmen gazeteye beyanat veren bir esnaf, vurgunculuğu kabul etmeyerek fiyat artışının masraflar yüzünden vuku bulduğunu iddia etmiştir. Bu ve buna benzer "bahane"lere fırsat vermek istemeyen şehremaneti ise öncelikle nakliyat meselesini ele almış, bu bağlamda ücretlerin düşürülebilmesi için Kadıköy, Tophane gibi yerlerde

⁵⁸ "Dün Karaağaç Mezbahası Küşad Edildi", *Tevhid-i Efkâr*, Sayı 3780-752, 13 Temmuz 1923, s. 2; "Et Fiyatları Yükseliyor", *Tevhid-i Efkâr*, Sayı 3782-754, 15 Temmuz 1923, s. 3.

bulunan depolara ilaveten Unkapanı'nda da yeni bir et deposu açmıştır. Öte yandan belediyenin ilerleyen günlerde Üsküdar, Beykoz gibi semtlerde yeni depolar açacağı ve römorkörler aracılığı ile et sevkiyatını şehrin ana merkezlerine ulaştıracığı da basın aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur.⁵⁹

İstanbul Şehremaneti, nakliyat meselesini çözmeye gayret gösterirken mezbahanın en büyük eksikliği olan soğuk hava mahzenini inşa etmek hususunda da çalışmalara başlamıştır. Bu minvalde Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye toplantısında mahzeni teşkil etmek için gerekli olan tahsisatın sarfına izin verilmiş ve 30.000 liraya mal olması düşünülen mahzenin bir ayda tamamlanması planlanmıştır.⁶⁰ Ancak 21 Nisan 1924 tarihinde temelleri atılan soğuk hava mahzenini küşad etmek, Ali Haydar Bey'in Ankara Şehreminliği'ne tayin olması sebebiyle halefi Operatör Emin Bey'e nasip olmuştur. Yapımı on beş ayda bitirilebilen soğuk hava mahzeni, buz fabrikası ile birlikte 20 Temmuz 1925'te hizmete açılmıştır.⁶¹ Şehremaneti bu süre zarfında bir yandan bazı müteşebbislerle görüşerek buz imâlatıyla ilgili muhtelif girişimlerde bulunurken⁶² diğer yandan 12.000 lira bedel ile Fransa'dan altı aylığına soğuk hava deposu kiralararak kentin buz ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.⁶³

Nakliyat konusuna geri dönecek olursa, öncelikle bu iş yetkililer tarafından mezbaha sahipleri ile kasap esnafına tevdi edilmek istenmiş; fakat bu girişimden herhangi bir sonuç alınamamıştır.⁶⁴ Bunun üzerine şehremaneti, meseleyi esaslı bir surette halledebilmek için et nakliyatını ihaleye çıkararak şirketler üzerinden çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.⁶⁵ Konu hakkında basına beyanatta bulunan Ali Haydar Bey, kasapların hareket tarzından hiç endişe etmediğini; çünkü mezbahayı açarken onlarla mücadeleyi öngördüğünü belirtmiştir. Emanetin et nakliyatını sağlıklı bir şekilde yürütmek mecburiyetinde olduğunu söyleyen şehremini vekili, kasapların bizzat naklettikleri etlerin de sağlıklı olduğunu ileri sürmüştür. Nakliyatı gerçekleştirmek için yetki verilen şirketin yabancılara ait

⁵⁹ "Et İhtikan", *Tanin*, Sayı 273, 16 Temmuz 1923, s. 3; "Et İhtikan", *Tanin*, Sayı 287, 2 Ağustos 1923, s. 2; "Et İhtikanının Hakiki Sebepleri", *Tanin*, Sayı 284, 30 Temmuz 1923, s. 3; Dere, agm., s. 168-169.

⁶⁰ "Mezbaha İşleri", *Tanin*, Sayı 317, 1 Eylül 1923, s. 3.

⁶¹ "Buz Fabrikasının Resm-i Küşadı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 12, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, Ağustos 1925, s. 422; Operatör Emin Erkul, *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar*, yay. haz. Umut Dere, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 76; Dere, agt., s. 160.

⁶² "Şehir İşleri", *Tanin*, Sayı 550, 21 Nisan 1924, s. 2.

⁶³ "Şehir Haberleri", *Tanin*, Sayı 559, 1 Mayıs 1924, s. 2; "Şehir İşleri", *Tanin*, Sayı 557, 29 Nisan 1924, s. 2.

⁶⁴ "Kasablar Mücadeleye Başladılar", *Tanin*, Sayı 322, 6 Eylül 1923, s. 4.

⁶⁵ "Mezbaha İşleri", *Tanin*, Sayı 317, 1 Eylül 1923, s. 3.

olduğu eleştirilerine de yanıt veren Ali Haydar Bey, Rus veya Fransız şirketlerin mevzu bahis olmadığını, nakliyatı üstlenen firmanın çoğunlukla Türklerden oluştuğunu vurgulamıştır. Ayrıca önemli olan hususun şirketlerin şartları sağlaması olduğunu hatırlatan Şehremini vekili, şirket yetkilileri arasında ecnebi olsa bile buna kimsenin itiraz edemeyeceğini sözlerine eklemiştir.⁶⁶

Görüldüğü üzere kasapların ve mezbaha sahiplerinin her türlü engellemelerine rağmen şehir halkının sağlıklı ve ucuz et tüketebilmesi adına yoğun mesai harcayan şehremaneti, ilerleyen süreçte nakliyat meselesini büyük oranda çözmüş ve et taşımakla görevli olan kamyon sayısını on altıdan yirmi bire yükseltmiştir. Böylece kasapların nakliyat masraflarını öne sürerek yapmış oldukları fiyat artışlarının da bir nebze önüne geçilmiştir. Öte yandan yine şehremaneti eliyle yoksul kesimin et tüketebilmesi için her hafta pazartesi günleri 60 kuruş fiyatla et satışına başlanmıştır. İlk etapta Boğaziçi, Kadıköy, Beyoğlu ve Fatih cihetinde et satış noktaları tanzim eden belediyenin, zikredilen faaliyetleri dönemin basını tarafından da takdirle karşılanmıştır.⁶⁷

Sonuç olarak, Karaağaç Mezbahası, şehremanetinin uzun uğraşları ve gayretleriyle açılışından yaklaşık dört ay sonra kurumsallaşmasını büyük oranda tamamlamış,⁶⁸ diğer yandan İstanbul halkının et ihtiyacının giderilmesine ve emanet bütçesine ciddi katkılar sağlamıştır. Zira Ali Haydar Bey'in ifadelerine göre inşası için 400.000 lira harcanan⁶⁹ mezbahanın belediye bütçesine senelik katkısı 1.000.000 lira civarında olmuştur.⁷⁰

İstanbul'un işesi başlığı altında ele alınması gereken bir diğer önemli konu şehrin yakacak (mahrukat) ihtiyacıdır. Yakacak ihtiyacı beslenme ile doğrudan ilişkili olmasa da o dönemde halkın temel ihtiyaçlarından biri olması sebebiyle Ali Haydar Bey döneminin önemsenen hususlarından biri olmuştur. Bu doğrultuda basına beyanatta bulunan şehremini vekili, fahiş fiyatla odun-kömür satışının önüne geçebilmek için uygun zamanda alım yapılacağını belirtmiş ve kış mevsimi geldiğinde emanetin yakacak depolarının halkın emrine âmâde edileceğini açıklamıştır.⁷¹ Tüm bu gelişmeler değerlendirildiğinde Ali Haydar

⁶⁶ “Kasablar Mücadeleye Başladılar”, *Tanin*, Sayı 322, 6 Eylül 1923, s. 4.

⁶⁷ “Kasablarla Mücadele Devam Ediyor”, *Tanin*, Sayı 345, 29 Eylül 1923, s. 2.

⁶⁸ Karaağaç Mezbahası'nın resmî istatistiklere göre verilen gelir-gider tablosu ve işleyişi ile ilgili detaylı bilgi için bk. “Karaağaç Mezbahası'nda”, *Tanin*, Sayı 383, 6 Teşrin-i Sâni 1923, s. 3.

⁶⁹ *Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Zabıtname*, Altıncı Devre-i İntihabiye-Üçüncü İçtima, Birinci İnikad, 10 Mayıs 1340 (1924), Şehremaneti Matbaası, İstanbul, 1926 s. 206.

⁷⁰ “Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Dün Toplandı”, *Cumhuriyet*, Sayı 5, 11 Mayıs 1924, s. 2; “İstanbul'un İdaresi Hakkında”, *Tanin*, Sayı 310, 25 Ağustos 1923, s. 1.

⁷¹ “Vali Bey'in Tasavvuratı”, *Tanin*, Sayı 363, 17 Teşrin-i Evvel 1923, s. 2.

Bey'in şehremini vekili olduğu tarih aralığı pahalılığa karşı mücadeleye girilen ve bu anlamda sosyal belediyeçilik uygulamalarının hayata geçirildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir.

Ali Haydar Bey'in görevde bulunduğu zaman dilimi, İstanbul'un iâşesinin uygun fiyatlarla temini için yürütülen faaliyetlerin yanı sıra sağlık hizmetlerinin ikmâli için de çaba sarf edilen bir dönem olmuştur. Nitekim Ali Haydar Bey, 1924 yılı mayıs ayında Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'ye şehre yaptığı hizmetlerle ilgili açıklamalarda bulunmuş, beyanatında "umûr-ı sıhhiye"ye ayrı bir başlık açmıştır. Bu dönemde Haseki Nisa Hastanesi cerrahi pavyonunun⁷² bitirilmesi için 30.000 lira masraf yapılmış ve inşaatı büyük oranda tamamlanmıştır. Haseki Nisa ve Cerrahpaşa hastanelerine kalorifer tesisatı döşenerek binalar bu yolla ısıtılmaya başlanmıştır. Belediye hastanelerine senede 6.813 hasta kabul edilirken bunlar arasından 804 kişi tedaviye cevap vermeyerek vefat etmiş, 6.009 hasta ise şifa bularak taburcu olmuştur. Burada üzerinde durulması gereken bir başka önemli husus hastanelere müracaat eden vatandaşlar arasından sadece 155 kişi ücrete tabi tutulurken diğerlerinin karşılıksız olarak tedavi edilmesidir. Ayrıca salgın hastalıkların önlenmesi adına şehir sakinlerine 299.557 adet çiçek aşısı ve 17.947 adet tifo aşısı vurulmuştur. Ekmek ve et meselesine ayrı önem verilen bu dönemde belediyenin koymuş olduğu kurallara riayet etmeyen çok sayıda esnaf cezalandırılmış, sağlığa zararlı olduğu tespit edilen birçok ürün imha edilmiş, hastalık taşıyan hayvanların bir kısmına aşı uygulanmış, halk sağlığı açısından tehlikeli görülen hayvanlar ise itlaf edilmiştir.⁷³

İtfaiye Teşkilatının Şehremanetine Devri

Ali Haydar Bey'in şehremini vekilliği döneminde en fazla ehemmiyet verilen kurumların başında İstanbul İtfaiyesi gelmektedir. Bilindiği üzere yangınlar, İstanbul şehir tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim "*İstanbul'un yangını*

⁷² 1911 yılında temeli atılan ancak araya giren savaşlar nedeniyle bir türlü tamamlanamayan cerrahi pavyonunu küşad etmek, inşaatı büyük oranda ikmal eden Ali Haydar Bey'e değil, halefi Operatör Emin Bey'e nasip olmuştur. 1924 yılının ağustos ayında hizmete açılan pavyona, müesseseyi uzun süre idare eden ve yapımına hizmeti dokunmuş olan Operatör Nureddin Bey'in adı verilmiştir. A. Süheyl Ünver, *Haseki Hastanesi Tarihiçesi*, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yeni Laboratuvar Yayınları, Yayın No: 16, İstanbul, 1939, s. 14; Erkul, *age.*, s. 76. Osman Nuri Ergin, zikredilen pavyonun inşasının 1913'ten evvel başladığını belirtmiş ancak pavyonun açılış tarihi olarak 1926 yılını göstermiştir. Osman Nuri Ergin, *Cumhuriyet ve İstanbul Maballı İdaresi*, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1933, s. 61.

⁷³ *Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Zabıtname*, Altıncı Devre-i İntihabiye-Üçüncü İçtima, Birinci İnikad, 10 Mayıs 1340 (1924), s. 208; "Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Dün Toplandı", *Cumhuriyet*, Sayı 5, 11 Mayıs 1924, s. 2; "Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyenin İctimai", *Vatan*, Sayı 389, 11 Mayıs 1924, s.2; Ergin, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 890-891.

Anadolu'nun salgını” sözü bile kentnin tarihsel süreçte ne denli büyük yangınlara maruz kaldığını gösteren örneklerden biridir. İstanbul yangınlarının başlıca sebepleri arasında binaların ahşap ve diğerine bitişik olması, sokakların darlığı, suyun azlığı ve itfaiye teşkilatının yetersizliği sayılabilir.⁷⁴

Osmanlı Dönemi'nde devletin içerisinde bulunduğu şartlara mukabil çeşitli düzenlemelere maruz kalan⁷⁵ ve ekseriyetle askerî niteliğe haiz olarak faaliyetlerini sürdüren itfaiye teşkilatı, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bölüklere ayrılarak semt karakollarına dağıtılmış; 1911 yılında birkaç otomobil ile motorlu tulum balar satın alınmıştır. Balkan Savaşları ve Cihan Harbi yıllarında⁷⁶ itfaiye bölükleri cepheye sevk edilmiş, böylece askerî itfaiye büyük oranda devre dışı kalmıştır. Yangın söndürme görevini ise belediye ve mahalle sandıkları üstlenmiş, bu durum, ilerleyen süreçte itfaiye hizmetlerinin askeri yeden şehremanetine devri konusunu gündeme getirmiştir.⁷⁷

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde itfaiye hizmetlerinin şehremanetine devri, Ali Haydar Bey'in İstanbul'da görev yaptığı yıllara tesadüf eder. Çıkarılan 24 Haziran 1923 tarihli kararnameyle şehremanetine üç aylık bir süre verilerek itfaiye hizmetlerinin emanet tarafından üstlenilmesi ve tahkim edilmesi istenmiştir. Aslında bu iş için en az dört-beş aylık bir süre gerektiği; ancak ihtiyaca nisbetle takviyenin verilen üç aylık mühlet içerisinde tamamlanması kararlaştırılmıştır.⁷⁸ Bunun üzerine şehremaneti tarafından öncelikle itfaiye teşkilatını güçlendirmek için birtakım hazırlıklara başlanmış, Temmuz 1923'te Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye tarafından zikredilen işler için

⁷⁴ Osman Nuri, “İstanbul İtfaiyesi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 51, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, Teşrin-i Sâni 1928, s. 140.

⁷⁵ Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde itfaiye sisteminin Avrupa standartlarına göre yeniden teşkilatlandırılması gündeme gelmiş ve bu kapsamda Macaristan'dan Kont Ödön Szechenyi, 1874 yılında uzman sıfatıyla İstanbul'a davet edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Gábor Fodor, “Kont Ödön Széchenyi İstanbul'da (1874-1922)”, *İki Vatandı Olan Bir Reformcu Kont Ödön Széchenyi* Çev. Tark Demirkan, <https://tuzoltoszozetseg.hu/letoltes/document/438-grof-szechenyi-odon-kiadvany-torok.pdf> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023); Kemalettin Kuzucu, “Széchenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 14, 2006, s. 31-52.

⁷⁶ Osmanlı Devleti'nin 1911 yılından itibaren kesintisiz savaş dönemine girmesiyle birlikte payitahtta çıkan yangınların tahribatı, savaşların sebep olduğu tahribatla birleşmiş ve neticeleri çok daha yıkıcı olmuştur. 1910-1923 yılları arasında İstanbul'da çıkan yangınlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 152-159.

⁷⁷ *İtfaiye Tarihçesi ve İstatistiği 1714-1948*, Belediye Matbaası, İstanbul, 1948, s.5; Yüksel Çelik, “Tulumbacı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 370-371.

⁷⁸ *BCA*, 30-18-1-1/7-22-5, (24 Haziran 1923); Dere, agm., s. 171.

emanete 50.000 lira tahsis edilmiştir. Ayrıca 18.000 liralık tahsisatla Bayezid Meydanı'na hem şehri süslemek hem de yangınlarda ve şehrin sulanmasında kullanılmak üzere bir havuz inřa edilmesine karar verilmiştir. Diđer yandan Cihan Harbi'nden evvel sipariş edilen fakat savaş şartlarından dolayı getirilemeyen sulama otomobillerinin şehre kazandırılması planlanmış, çeşitli semtlerde teşkil edilmesi dūřünölen itfaiye müfrezelerinin efradı için ise ateşe karşı dayanıklı elbiseler imâl edilmesi dūřünölmüřtür. Emanet tarafından mezbananın açılmasından kısa bir süre sonra faaliyete geçireleceği duyurulan itfaiye teşkilatı için metrelerce hortum sipariş edilmiş ve malzemelerin elli gün içerisinde teslim alınacağı belirtilmiştir.⁷⁹

Haziran ayından eylüle kadar geçen üç aylık zaman diliminde şehremaneti tarafından itfaiye hizmetlerinde kullanılmak üzere otuz kadar makine satın alınarak İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar ve Kadıköy'de yangın söndürme grupları oluşturulmuş, ayrıca deniz itfaiyesinin takviyesine devam edilmiştir.⁸⁰ 24 Eylül 1923 tarihinde itfaiye teşkilatının geldiği son durum hakkında basına beyanatta bulunan Ali Haydar Bey, otomobil alımına devam edildiğini, bunun yanı sıra altı makine daha satın alınarak yakın gelecekte itfaiye teşkilatının mükemmel hâle getirileceğini kamuoyu ile paylaşmıştır. İtfaiye hizmetlerinin emanete devri hususunda ise İstanbul Kumandanı Selahaddin Adil Paşa ile bir görüşme gerçeletirdiklerini belirten şehremini vekili, paşanın yangınlardan ne vakitten itibaren sorumlu olmak istediklerini sorduklarını, kendisininse "*İstanbul ve Beyoğlu için buğün (24 Eylül 1923) Üsküdar ve Kadıköy için ise iki gün sonra (26 Eylül 1923)*" karşılığını verdiklerini açıklamıştır. Demecinin devamında İstanbul ve Beyoğlu'nda dokuzar makine bulundurulacağını belirten Ali Haydar Bey, bu mıntıkların hortum kuvvetinin emanete ait olduğunu, Üsküdar ve Kadıköy itfaiyesinin de üçer makine ile tahkim edileceğini ifade etmiştir. Bu cihetlerin aynı zamanda deniz itfaiyesinden de yararlanacağını vurgulayan şehremini vekili, bunun için deniz itfaiyesinin teşkili ile ilgili çalışmaların devam ettiğini, bu zaman zarfında Boğaziçi'nde çıkabilecek yangınlara kara makineleri ile müdahale edileceğini duyurmuştur.

Emanetin tasavvurları yukarıda bahsedilenlerle sınırlı kalmamış, 1924 yılında şehremaneti tarafından Fatih Belediye Dairesi'nin arkasındaki geniş arsa üzerine büyük bir kışla yapılacağı ve bu kışlanın da itfaiyenin genel merkezi olacağı açıklanmıştır. Yapılacak binanın dört sokak üzerinde dört kapısı bulunacağı ve yangın anında otomobillerin tulumba makineleri ile bu dört kapıdan süratle afet yerine ulaşabileceği belirtilmiştir. Ayrıca itfaiye teşkilatının güçlendirilmesi için Avrupa'dan daha yirmi parça otomobil, tulumba makineleri ve yangın

⁷⁹ "Şehremiz İtfaiye Teşkilatı", *Tevhid-i Eşkâr*, Sayı 3781-753, 14 Temmuz 1923, s. 3.

⁸⁰ *İtfaiye Tarihi ve İstatistiği 1714-1948...*, s. 5.

merdivenleri gibi birçok alet edevatın geleceği, bunların bir buçuk ay sonra teslim edilmesi ile birlikte ise İstanbul'un son sistem bir itfaiye teşkilatına mâlik olacağı vurgulanmıştır.⁸¹ Netice itibarıyla 50.000 lira sermaye ile başlanan itfaiye işi, üç ay gibi kısa bir sürede 30 farklı araç satın alınarak takviye edilmiş, 25 Eylül 1923 tarihine gelindiğinde askerî itfaiye yetkilerini fiilen şehremanetine devretmiştir.⁸²

İmar Faaliyetleri

Ali Haydar Bey Dönemi'nde İstanbul Şehremaneti'nin bütçesi, getirisi olan projelerin hayata geçirilmesinin yanı sıra tramvay, elektrik, tünel ve gaz şirketlerinden temin edilemeyen payların yeni şartnameler imzalatılarak elde edilmesi ile birlikte 4.000.000 liraya ulaşmıştır.⁸³ Bilhassa 26 Şubat 1924 tarihli "Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu"nun⁸⁴ vergi tarifelerini düzenleyen kısımlarının Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'de onaylanması,⁸⁵ şehremaneti bütçesinin daha fazla artmasını sağlamıştır.⁸⁶ Böylece önceki yıllara göre geliri ciddi oranda yükselen şehremaneti, kentin fen işleri ve imarına yönelik olarak kayda değer çalışmalar yürütmüştür.

Ali Haydar Bey'in, Mayıs 1924'te İstanbul'a yapılan hizmetler hakkında Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'ye verdiği beyanatın "umûr-ı fenniye"ye ayrılan kısmı, imar faaliyetlerinin hangi alanları kapsadığının anlaşılması açısından oldukça önemlidir.⁸⁷ Buradan hareketle fen işlerine İstanbul'un sokaklarıyla başlanmış ve uzun yıllardan beri dokunulmamış olan birçok yol, sokak ve köprü onarılmıştır.⁸⁸ Örneğin 1921 yılında şiddetli rüzgar nedeniyle ciddi derecede zarar gören ve ikiye ayrılan Unkapanı Köprüsü tamir edilerek 21 Nisan 1924 tarihinde düzenlenen törenle açılmıştır. Köprü tamamen bitirilemese de otomobillerin geçebileceği duruma getirilmiş, geçişlerden elde edilen gelir ile

⁸¹ "Vali Haydar Bey", *Vatan*, Sayı 163, 25 Eylül 1923, s. 2; "İtfaiye Şehremanetine İntikal Etti", *Vakit*, Sayı 2062, 25 Eylül 1923, s. 2.

⁸² *Cumhuriyet Devrinde İtfaiye*, haz. Tarık Özavcı, Belediye Matbaası, İstanbul, 1973, s. 15.

⁸³ Tarkan Oktay, "Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla İstanbul'un Yönetimi", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt 3, İBB Yayınları, İstanbul, 2016, s. 188.

⁸⁴ 423 sayılı bu kanun, 6 Mart 1924 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir; bk. *Resmî Ceride*, Sayı 23, 6 Mart 1924, s. 1-3.

⁸⁵ "Yeni Rüsûm-ı Belediye", *Tanin*, Sayı 530, 1 Nisan 1924, s. 3.

⁸⁶ Ergin, *İstanbul Şehremanetleri...*, s. 883, 924-925.

⁸⁷ *Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Zabıtname*, Altıncı Devre-i İntihabiye-Üçüncü İçtima, Birinci İnikad, 10 Mayıs 1340 (1924), s. 207-208.

⁸⁸ "Haydar Bey Yeni Vazifesini Kabul Etdi", *Vakit*, Sayı 2317, 9 Haziran 1924, s. 5.

belediye bütçesine günlük 150 lira katkı sağlanmıştır.⁸⁹ Yine Yenikapı'dan Aksaray'a kadar uzanan Gazi Mustafa Kemal Paşa Caddesi'nin 1,500 metrelik ilk kısmının inşasına başlanmış, bulvarın Pertevniyal Valide Sultan Camii'ne kadar olan 500 metre uzunluğundaki bölümü Ali Haydar Bey'in döneminde tamamlanmıştır.⁹⁰ Süleymaniye Camii'nden Tahtakale'ye inen caddeler ise ilk olarak 1923 yılında genişletilmiş, 1924'e gelindiğinde çalışmalar Süleymaniye Meydanı'na kadar uzatılmıştır.⁹¹ Şehremanetine ait olan Çubuklu gaz depolarına 26.000 liralık masrafla 2 yeni tank ilâvesi yapılmış;⁹² sokakların temizliği ve sulanabilmesi için otomobil tedarik edilmek üzere Alman şirketine müracaatta bulunulmuştur.⁹³ Fatih'te, belediye dairesi yakınlarında kimya laboratuvarı binası inşasına başlanmış, çeşitli semtlerin belediyelerine kalorifer tesisatı döşenmiştir.⁹⁴ Öte yandan Heybeliada'da bir rıhtım yapılması için 90.000 liralık bütçe ile çalışmalara başlanmış,⁹⁵ uzun yıllar İstanbul Şehremaneti ile Evkaf Vekâleti arasında anlaşmazlığa neden olan Tepebaşı Bahçesi de 450.000 lira ücret karşılığında şehremanetine devredilmiştir.⁹⁶

İmar faaliyetleri içerisinde hakkında bugün dahi konuşulan ve yapımına 1924 yılında Ali Haydar Bey'in şehremini vekili olduğu dönemde başlanan Bayezid havuzu ise iki yılda tamamlanarak 27 Mart 1926 tarihinde düzenlenen resmî bir törenle açılmıştır. Merasime, dönemin İstanbul Şehremini Muhiddin Bey'in⁹⁷ yanı sıra havuzun temellerini atan Ankara Şehremini Ali Haydar Bey katılmıştır.⁹⁸

⁸⁹ "Unkapanı Köprüsü", *Tanin*, Sayı 551, 22 Nisan 1924, s. 1; "Şehir Haberleri", *Tanin*, Sayı 559, 1 Mayıs 1924, s. 2.

⁹⁰ Rakım Ziyaoğlu, *Yorumlu İstanbul Kültüğü*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1985, s. 67-68; Eminağp Malkoç, *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İnkilemi (1923-1927)*, Derin Yayınları, İstanbul, 2014, s. 161.

⁹¹ "Haydar Bey'in Emanetdeki Faaliyeti", *Vakit*, Sayı 2213, 23 Şubat 1924, s. 2.

⁹² "Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Dün Toplandı", *Cumhuriyet*, Sayı 5, 11 Mayıs 1924, s. 2.

⁹³ "Şehir İşleri", *Tanin*, Sayı 550, 21 Nisan 1924, s. 2.

⁹⁴ Ziyaoğlu, *İstanbul Kadınları, Şehreminleri...*, s. 302.

⁹⁵ İsmail Müştak, "Siyasiyat", *Tanin*, Sayı 597, 10 Haziran 1924, s. 1.

⁹⁶ Serkan Tuna, "Tepebaşı Bahçesi'nin İstanbul Şehremanetine Devri Meselesi", *Atatürk Yolu*, Sayı 69, Ankara, Güz 2021, s. 456-470.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Songül Güneş, *İstanbul'un Son Şehremini Mubittin Üstündağ*, İBB Yayınları, İstanbul, 2023.

⁹⁸ "Bayezid Havuzunun Resm-i Küşadı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 20, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, Nisan 1926, s. 289-290.

Tören öncesi etrafı bayraklarla süslenen ve gazetelerin aktardığına göre açılışına binlerce kişinin katıldığı merasimde söz alan İstanbul Şehremini Muhiddin Bey, Ali Haydar Bey'in İstanbul'da görev yaptığı zaman diliminde memleketin çeşitli ihtiyaçlarını dikkate almakla birlikte şehri güzelleştirmek için yoğun çaba sarf ettiğini vurgulamış, ayrıca İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin pâyitahtı olduğu yıllarda imarının ihmal edildiğini ifade etmiştir. Ali Haydar Bey'in imar işine esaslı surette başladığını belirten şehremini, onun eseri olarak nitelendirdiği havuzun açılışının da bizzat Ali Haydar Bey'in hakkı olduğunu dile getirmiştir. Muhiddin Bey'den sonra söz alan Ali Haydar Bey ise şehremininin kendisi hakkında büyük iltifat gösterdiğine dikkat çekerek havuzun yalnızca kendi eseri olmadığını, eğer bu işin bir hissesi varsa bunun yarısının da Muhiddin Bey'e ait olduğunu beyan etmiştir.⁹⁹ Yapılan konuşmalarının ardından Muhiddin Bey'in ısrarıyla makası eline alan Ali Haydar Bey, kırmızı-beyaz kurdeleleri keserek havuzun açılışını gerçekleştirmiştir.¹⁰⁰

Bayezid havuzu, yalnızca alanı süslemek amacıyla inşa edilmemiş, bir yandan meydandaki yedi metrelik eğim sorununu çözebilmek hedeflenirken diğer yandan Terkos teşkilatının yangınları söndürmede yetersiz kaldığı anlarda takviye sağlanabilmesi için altına su deposu eklenmiştir. Havuzun yangın söndürme işlevi zaman içerisinde istenilen neticeleri vermese¹⁰¹ de eğim problemini büyük oranda çözdüğü anlaşılmaktadır.¹⁰² Nitekim havuzun yapılmasını yanlış bulanlar dahi eğim sorununu ortadan kaldırdığı hususunda olumlu görüşler beyan etmiştir.¹⁰³ Osmanlı tarihi boyunca İstanbul'un ana yollarının kesiştiği işlek noktalarından olan Bayezid Meydanı, Cumhuriyet döneminde de önemini muhafaza etmiş¹⁰⁴ ve çeşitli şehir planlamalarının öznesi olmuştur. Yeni rejimin ilk yıllarında tasarlanan “büyük projelerden” biri olarak nitelendirilen Bayezid havuzu, hem inşasına başlanmadan önce hem de

⁹⁹ “Operatör Emin Bey'in Kulakları Çınlasın”, *Cumhuriyet*, Sayı 679, 28 Mart 1926, s. 1. Gazetenin habere böyle bir başlık kullanmasındaki neden, Operatör Emin Bey'in, şehreminliği dönemi boyunca kendi selefi Ali Haydar Bey'in icraatlarını sürekli eleştiren tutumudur; bk. Dere, *agt.*, s. 136-142.

¹⁰⁰ “Bayezid Havuzu Nihayet Küşad Edilebildi”, *Yeni Ses*, Sayı 32, 28 Mart 1926, s. 1.

¹⁰¹ 1930 yılında Feyzati Lisesi'nde çıkan bir yangında itfaiye, Terkos musluklarından su akmayınca Bayezid havuzuna hortum uzatmış; ancak buradan sağlanan su yangını söndürmeye yetmemiştir. “Feyzati Yandı”, *Cumhuriyet*, Sayı 2066, 6 Şubat 1930, s. 1 ve 4.

¹⁰² Sevince Bayrak, *Bir Meydan Öyküsü Beyazıt (1914-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 43-46.

¹⁰³ Turgut Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 296.

¹⁰⁴ Reşad Ekrem Koçu, “Bayazıt Meydanı, Bayazıt Hürriyet Meydanı” *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1960, s. 2251.

açılışından yıkılışına kadarki zaman diliminde kimi zaman olumlu; ancak çoğunlukla olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Meydanı süslediği dönemde çirkin, gereksiz, ve anlamsız olduğu düşünülen¹⁰⁵ Bayezid havuzu, zaten küçük olan alanı iyice sıkıştırdığı gerekçesiyle tenkit edilmiştir.¹⁰⁶ Diğer yandan şehremanetinin havuza 35.000 liralık bütçe ayırması eleştirilerin dozunun artmasına¹⁰⁷ neden olmuştur. Gazetelerin uzun yıllar arkası kesilmeyen tenkitlerine çoğu zaman vatandaş da katılmış, 1939 yılında Cumhuriyet gazetesinin “İstanbul’un imarında ilk önce nelerin yapılmasını istiyorsunuz?” anketine “Bayezid Camii meydanındaki havuz kaldırılmalı” diye yanıt verenler olmuştur.¹⁰⁸ Havuza yöneltilen eleştiriler 1957 yılındaki yıkılışından sonra kesilmiş, kıymeti de ancak ondan sonraki süreçte anlaşılabilmiştir.¹⁰⁹ O günden bu güne bakıldığında çalışmaların hâlâ sürdürüldüğü görülmekle birlikte meydana son şeklinin verilemediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Tüm bu hizmetler göz önünde bulundurulduğunda imar faaliyetleri açısından İstanbul’da Ali Haydar Bey dönemi, çeşitli eleştirilere rağmen kendisinden öncekiler ile mukayese edildiğinde oldukça verimli geçmiştir. Öyle ki Osmanlı Dönemi’nde pâyihta büyük hizmetlerde bulunan eski Şehremini Cemil (Topuzlu) Paşa, Son Telgraf gazetesine verdiği bir röportajda Ali Haydar Bey’in şehre katkılarından şu cümlelerle bahsetmiştir:¹¹⁰

“Kendim de dâhil olduğum halde bir zamanlar İstanbul’a bakmak, onun imarına çalışmak mümkün olmamıştır. Çünkü belediyenin gelirleri yoktu. Belediyenin senelik gelirleri ancak yarım milyon lira kadardı ki bu para maaşa bile yetmezdi... Bu hususta şehre en büyük hizmeti yapan adam Haydar Bey’dir. Haydar Bey’in çalışmalarını ve eserlerini uzaktan görmekle beraber mükemmel buldum. Bir kere belediyenin gelirlerini 4 milyona çıkardı. Bu pek mühim bir eserdir. Belediye tarihinde, salnamesinde Haydar Bey bu eseriyle hatırlanacaktır.”

¹⁰⁵ Bayrak, *age.*, s. 43.

¹⁰⁶ Koçu, “Bayazid Meydanı, Bayazid Hürriyet Meydanı” *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 2252.

¹⁰⁷ Örneğin dönemin mizah gazetelerinden olan Karagöz, üç tarafı deniz olan bir şehrin ortasına bu denli büyük bir bütçe ayırarak havuz yapmanın kimsenin aklına gelmediğini, yapılan masrafların kokusunun ise sonradan çıkacağını vurgulayarak havuz projesine olan tepkisini dile getirmiştir. *Karagöz*, Sayı 1636, 21 Teşrin-i Sâni 1923, s. 4; Şefik Memiş, *Biçe Belediye Baksın Belediye Hizmetlerinin Karikatürlerle 100 Yılı (1872-1972)*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 104.

¹⁰⁸ “Anketimiz”, *Cumhuriyet*, Sayı 5326, 13 Mart 1939, s. 1 ve 9; Bayrak, *age.*, s. 43.

¹⁰⁹ Semavi Eyice, “Bayezid Külliyesi”, *DBİA*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 90; Dere, *agm.*, s. 172-173.

¹¹⁰ “Cemil Paşa’nın Beyanâtı”, *Son Telgraf*, Sayı 54, 9 Ağustos 1924, s. 2.

Ali Haydar Bey, 1924 yılının mayıs ayında toplanan Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye toplantısında gelecek sene yapılacak işleri tespit ettirerek yeni inşaat programı hazırlatmış; ancak planlanan faaliyetleri fiiliyata döküremeden Ankara'ya şehremini olarak tayin edilmiştir.¹¹¹ Bazı üst düzey tepkilere¹¹² rağmen böyle bir kararın alınması yeni başkent Ankara'nın Ali Haydar Bey gibi icraatçı bir şehreminine ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Dâhiliye Vekili Recep (Peker) Bey hem tepkiler hem de tayinin nedenleri ile ilgili olarak Vakit gazetesine vermiş olduğu beyanatta Ankara'nın süratle gelişmeye muhtaç olduğunu vurgulamış ayrıca Ali Haydar Bey'in amelî kıymeti hakkında kendilerinde kuvvetli bir fikir hasıl olduğunu ileri sürerek Ankara'ya tayininin uygun görüldüğünü açıklamıştır.¹¹³

Çalışkan şehremini ihtiyacının yanı sıra Ali Haydar Bey'in Ankara'da görevlendirilmesinin başka sebepleri de vardır. Özellikle oktruva¹¹⁴ vergisinin İstanbul'da depolanmış eşyaya uygulanması, esnaf ve tüccarların yanı sıra basının da kendisine karşı tepki göstermesine neden olmuştur.¹¹⁵ Vatan gazetesi, Ali Haydar Bey'i şehre olan hizmetleri hususunda başarılı olarak nitelendirse de göstermiş olduğu ihmaller ve pahalı teşebbüsler nedeniyle eleştirmiştir.¹¹⁶ Tevhid-i Efkâr gazetesi ise kendisini oktruva vergisi ile belediyeyi

¹¹¹ Ziyaoğlu, *İstanbul Kadınları, Şehreminleri...*, s. 313; Çapa, agm., s. 82. Ali Haydar Bey, Ankara'ya yalnızca şehremini olarak atanmış, valilik görevinde bulunmamıştır. Ancak kendisinin Ankara şehreminliği dönemindeki icraatlarına dair yayımlanan bir yazının başlığında, şehven valilik yaptığı da ifade edilmiştir; bk. Mehmet Sarıoğlu, "Ankara Şehremini ve Valisi Ali Haydar Bey ve Faaliyetleri", *Kebikeç*, Sayı 9, 2000, s. 125-130.

¹¹² Ali Haydar Bey'in Ankara'ya atanmasına tepki gösterenler arasında TBMM Reisi Ali Fethi Bey de bulunmaktadır. Nitekim kendisinin başvekil ve cumhurbaşkanına gönderdiği telgraflarda İstanbul'da esaslı işlere başlamış olan Ali Haydar Bey'in görevden alınmasının "yazık" olacağı vurgulanmıştır. *BCA*, 30-1-0-0/1-3-1, lef 2-3; Dere, *agt.*, s. 136-137.

¹¹³ "İstanbul'un Halef, Selef Şehreminleri", *Vakit*, Sayı 2317, 9 Haziran 1924, s. 1; Dere, agm., s. 175.

¹¹⁴ Bir çeşit iç gümrük niteliği taşıyan ve eski kanuna göre belediyeler tarafından tahsil edilen oktruva, ülke içi pazar bütünleşmesini engellediği gerekçesiyle 423 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Yerine "maballı istiblake" ilişkin mallar için "dubulye resmi" konulmuştur. Ancak bu yalnızca bir isim değişikliğinden ibaret olup esas itibarıyla oktruva vergisi korunmuştur; bk. İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1930)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 37; Oktay, agm., s. 187-188.

¹¹⁵ Ziyaoğlu, *İstanbul Kadınları, Şehreminleri...*, s. 305; Dere, "Ali Haydar Bey (Yuluğ) (1879-1937)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-haydar-bey-yulug-1879-1937/> (Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023).

¹¹⁶ "İstanbul'un İdaresindeki Mühim Tebeddül", *Vatan*, Sayı 418, 9 Haziran 1924, s. 1.

zenginleştirmek adına halkın zaruret ve ızdırabına yol açtığını gerekçesiyle tenkit etmiştir.¹¹⁷

Tayinin bir diğer nedeni Ali Haydar Bey'in o dönemde teşkilatlanmaya çalışan CHF ile yeterince meşgul olmadığı ve Ankara'dan İstanbul'a gelen mebus heyetlerini karşılamada eksiklik gösterdiği iddialarıdır. Özellikle İstanbul'un 6 Ekim 1923 tarihinde gerçekleştirilen kurtuluş töreni için mecliste kura yoluyla belirlenerek gönderilen on dört mebusun resmî makamlar tarafından yeterli saygıyı görmedikleri ileri sürülerek yapılan tartışmalar, ufak çaplı bir siyasi krize yol açmıştır.¹¹⁸ Konu bir süre sonra tatliya bağlanıp kapansa¹¹⁹ da valinin şehrin imarına ayırdığı vakti teşrifat vazifesine ayırmaması, yöneticiler arasında kendisine karşı bir memnuniyetsizliğin belirmesine sebep olmuştur.¹²⁰ Bu hoşnutsuzluk, dönemin basınına da yansımış Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, Ali Haydar Bey'in belediyeçi kimliğinin aksine kötü bir vali profili çizdiğini belirtmiş, kendisinin tüm mesaisini belediyeye harcamasından dolayı İstanbul'da bir vali olmadığını öne sürmüştür. Yunus Nadi Bey, aynı zamanda belediye işleri ile idari işlerin birbirinden ayrılması gerektiğini savunmuştur.¹²¹ İkdâm gazetesi ise vilayet ve emanet işlerinin ayrılması hususunda Yunus Nadi Bey ile aynı fikirleri savunsa da İstanbul'da vali bulunmadığı görüşüne karşı çıkmıştır. Gazete, Ali Haydar Bey'in vali ve şehremini vekili olarak görev yapmasının zorluklarına dikkat çekerken gösterilen kusurların doğal karşılanması gerektiğini vurgulamıştır.¹²²

Bütünüyle değerlendirilecek olursa Ali Haydar Bey'in Ankara'ya tayin edilmesinin nedenleri arasında en tatmin edici olanı ilk ifade edilen yani başkentin çalışkan bir şehreminine duyduğu ihtiyaçtır. Şüphesiz kendisinin tercih edilmesinde İstanbul'daki faaliyet dönemi boyunca gerçekleştirdiği faydalı belediyeçilik hizmetlerinin rolü belirleyici olmuştur.

Sonuç

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde üstlendiği önemli vazifelerin uygulanış biçimleri dikkate alındığında icraatçı devlet adamı kimliğiyle ön plana

¹¹⁷ "Haydar Bey Gidiyor", *Tevhid-i Efkâr*, Sayı 4091-1063, 9 Haziran 1924, s. 1.

¹¹⁸ Pınar Tuna, "İstanbul-Ankara Arasında Siyasi Bir Kriz: İstanbul'un Kurtuluşu Törenine Katılan TBMM Heyeti ve Tartışmalar", *TBMM'nin Açılışının 100. Yılı: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu*, Cilt II, yay. haz. Nilgün İnce, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2021, s. 1009.

¹¹⁹ "Meclis ve Vali", *Akşam*, Sayı 1800, 12 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.

¹²⁰ Dere, *agt.*, s. 135.

¹²¹ Yunus Nadi, "Vilayet ve Emanet", *Cumhuriyet*, Sayı 34, 9 Haziran 1924, s. 1.

¹²² "İstanbul Valisinin Tenkidi", *İkdâm*, Sayı 9525, 9 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.

çıkan Ali Haydar Bey'in İstanbul valiliği ve şehremini vekilliğinde bulunduğu tarih aralığı, kendisinin yöneticilik vasıflarının ve yerel yönetimlerin geçirdiği tarihsel serüvenin anlaşılması açısından ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Nitekim görev yaptığı yaklaşık on dört aylık zaman dilimi yoğun imar faaliyetlerinin yürütüldüğü ve pahalılığa karşı mücadeleye girilerek sosyal belediyeçilik uygulamalarının hayata geçirildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Ayrıca itfaiye teşkilatının şehremanetine devri ve şirketlerden temin edilemeyen gelirlerin yeni şartnameler imzalatılarak elde edilmesi neticesinde 500.000 lira civarında olan emanet bütçesinin 4.000.000 liranın üzerine çıkarılması, Ali Haydar Bey'in İstanbul'a olan katkılarına verilebilecek en güzel örneklerdendir. Bununla beraber Ali Haydar Bey, sefinden farklı olarak artırdığı belediye bütçesini kullanmak noktasında tereddüt göstermemiş ve faaliyet dönemi boyunca kadim şehrin kalkınmasına yönelik icraatlarına hız kesmeden devam etmiştir. Ali Haydar Bey valilikte asaleten şehremanetine ise vekâleten görev yapmasına rağmen İstanbul'da belediyeçilik faaliyetleriyle ön plana çıkmış hatta kimi zaman kötü bir vali profili çizmekle itham edilmiştir. Fakat izlediği yöntem ve İstanbul'daki çalışmaları merkezi hükûmet tarafından takdir toplamış olacak ki bir sonraki görev yeri, imarı Cumhuriyet'in başarısı ile özdeşleştirilen Ankara olmuştur. Yine de yeni başkente vali olarak değil de yalnızca şehremini olarak atanması, valiliği hakkında kendisine yöneltilen eleştirilerin bir anlamda karşılık bulduğunun göstergesidir. Ankara şehreminliği yıllarında da başarılı bir yönetici profili çizen Ali Haydar Bey şehirlere sunduğu idari ve beledi hizmetlerin ardından hayatına Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile ikinci ve üçüncü dönem TBMM'de İstanbul milletvekili olarak devam etmiştir. Lâkin parlamentoda, vilayetlerle belediyelerdeki kadar etkili olamadığı rahatlıkla söylenebilir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi

İstanbul Vilayeti Seçim Mazbatası

T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

Sıra No: 01016976, Kayıt No: 708616, Ek No: 254.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30-18-1-1/5-30-3;

30-18-1-1/5-31-5;

30-18-1-1/6-52-16;

30-18-1-1/7-22-5;

30-1-0-0/1-3-1.

Resmî Yayınlar

Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Zabıtnâmesi

Resmî Ceride

Resmî Gazete

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

(1948) *İtfaiye Tarihçesi ve İstatistiği 1714-1948*, Belediye Matbaası, İstanbul.

(1969) *50 Ünlü Vali Meşhur Valiler*, Yay. Haz. Hayri ORHUN - Celâl KASAROĞLU - Mehmet BELEK - Kâzım ATAKUL, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

(1973) *Cumhuriyet Devrinde İtfaiye*, Haz. Tarık ÖZAVCI, Belediye Matbaası, İstanbul.

(1994) Ali Haydar Yuluğ, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, Cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 536.

(1995) *Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem (1923-1927)* Cilt III, Yay. Haz. Kâzım ÖZTÜRK - Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, TBMM Yayınları, No: 3, Ankara.

ALDAN Mehmet (1990) *İz Bırakan Mülki İdare Amirleri*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

AYDIN Mehmet (2010) Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Karaağaç Mezbahası'na Yönelik Tartışmalar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt III, Sayı 14, s. 99-106.

BAYRAK Sevince (2019) *Bir Meydan Öyküsü Beyazıt (1914-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

CANSEVER Turgut (2008) *İstanbul'u Anlamak*, Timaş Yayınları, İstanbul.

ÇAPA Mesut (2020) Devlet Merkezinin İnşa Sürecinde Ankara Şehreminliği ve Şehreminleri (1924-1930), *Atatürk Yolu*, Sayı 67, Güz, s. 75-115.

ÇELİK Yüksel (2012) Tulumbacı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 369-371.

DERE Umut (2018) *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

----- (2023) İstanbul'un Az Zamanda Büyük İşler Başaran Şehremini Vekili: Ali Haydar Yuluğ (15 Nisan 1923-5 Haziran 1924), *Cumhuriyet'in 100. Yılında "Başkanlarıyla İstanbul"*, Haz. Adil BALI, İBB Yayınları, İstanbul, s. 163-177.

ERGİN Osman Nuri (1933) *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul.

- (2007) *İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları), 1855-1928*, Yay. Haz. Ahmed Nezih GALİTEKİN, İşaret Yayınları, İstanbul.
- ERKUL Emin Op. (2020) *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar*, Yay. Haz. Umut DERE, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- EYİCE Semavi (1994) Bayezid Külliyesi, *DBĀA*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 87-96.
- GÜLLÜ Ramazan Erhan (2021) *İstanbul Türklüğünün Muhafazası İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- GÜNEŞ Songül (2023) *İstanbul'un Son Şehremini Mubittin Üstündağ*, İBB Yayınları, İstanbul.
- KARATAŞ Başak (2019) *Ali Haydar Yuluğ Döneminde Ankara'da Kentleşme (1924-1926)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- KUZUCU Kemalettin (2006) Széchenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 14, s. 31-52.
- MALKOÇ Eminalp (2014) *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, Derin Yayınları, İstanbul.
- MEMİŞ Şefik (2017) *Biçe Belediye Baksın Belediye Hizmetlerinin Karikatürlerle 100 Yılı (1872-1972)*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- MÜCELLİDOĞLU Ali Çankaya (1968-1969) *Yeni Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Cilt III, Mars Matbaası, Ankara.
- OKTAY Tarkan (2016) Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla İstanbul'un Yönetimi, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt 3, İBB Yayınları, İstanbul, s. 134-217.
- ÖZKAN Asaf (2014) Dersaadet'ten Vilayet'e Geçiş Sürecinde İstanbul Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Seçimleri (1922-1923), *Atatürk Yolu*, Sayı 55, Güz, s. 243-276.
- SARIOĞLU Mehmet (2000) Ankara Şehremini ve Valisi Ali Haydar Bey ve Faaliyetleri, *Kebikeç*, Sayı 9, s. 125-130.
- SATAN Ali (2017) *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifelğin Kaldırılması*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul.
- TEKELİ İlhan (2009) *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1930)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TUNA Pınar (2021) İstanbul-Ankara Arasında Siyasi Bir Kriz: İstanbul'un Kurtuluşu Törenine Katılan TBMM Heyeti ve Tartışmalar, *TBMM'nin*

Açılışının 100. Yılı: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu, Cilt II, Yay. Haz. Nilgün İNCE, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 1009-1054.

TUNA Serkan (2021) Tepebaşı Bahçesi'nin İstanbul Şehremanetine Devri Meselesi, *Atatürk Yolu*, Sayı 69, Güz, s. 456-470.

UÇAN Lale (2021) *Halife Abdülmecid Efendi Zamanının Rubunun Peşinde Bir Hanedan Mensubu*, Timaş Akademi Yayınları, İstanbul.

ÜNVER A. Süheyl (1939) *Haseki Hastanesi Tarihçesi*, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yeni Laboratuvar Yayınları, Yayın No: 16, İstanbul.

ÜSTÜNDAĞ Muhittin (1952) Son Halife Nasıl Çıkarıldı? Çıkarandan Dinleyiniz!, *Ayda Bir*, Sayı 2, Ağustos, Şaka Matbaası, İstanbul, s. 19-21.

ZİYA OĞLU Rakım (1971) *İstanbul Kaduları Şehremanleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

----- (1985) *Yorumlu İstanbul Kütüğü*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

(1926) Bayezid Havuzunun Resm-i Küşadı, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 20, Nisan, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, s. 289-290.

(1925) Buz Fabrikasının Resm-i Küşadı, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 12, Ağustos, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, s. 422-425.

Osman Nuri (1924) İstanbul'un Bir Senelik Et Sarfıyatı ve Karaağaç Mezbahası, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 4, Kânun-ı Evvel, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, s. 65-77.

----- (1928) İstanbul İtfaiyesi, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 51, Teşrin-i Sâni, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, s. 140-161.

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Millîye

İkdam

Karagöz

Kurun

Milliyet

Sabah

Son Telgraf

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Tevhid-i Efkar

Ulus

Vakit

Vatan

Yeni Ses

İnternet Kaynakları

DERE Umut (2023) Ali Haydar Bey (Yuluğ) (1879-1937), *Atatürk Ansiklopedisi*,
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-haydar-bey-yulug-1879-1937/>

(Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023).

FODOR Gábor (2020) Kont Ödön Széchenyi İstanbul'da (1874-1922), *İki*

Vatanı Olan Bir Reformcu Kont Ödön Széchenyi, Çev. Tark DEMİRKAN,

[https://tuzoltoszovetseg.hu/letoltes/document/438-grof-szechenyi-odon-](https://tuzoltoszovetseg.hu/letoltes/document/438-grof-szechenyi-odon-kiadvany-torok.pdf)

[kiadvany-torok.pdf](https://tuzoltoszovetseg.hu/letoltes/document/438-grof-szechenyi-odon-kiadvany-torok.pdf) (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023).

İstanbul Halk Ekmek Hakkında, <https://www.ihe.istanbul/Sayfalar/Detay/12>

(Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022).